

Közösségi tanulás a közösségfejlesztés folyamatában

Molnár Aranka

PAROLA

**Közösségi tanulás
a közösségfejlesztés
folyamatában**

A tanulmány eredeti változata a szerző azonos című szakdolgozata, melyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara Közösségi és civil tanulmányok mesterszakának végzős hallgatójaként írt és adott be 2013 novemberében.

ISSN: 1216-6723

ISBN: 978-963-87586-4-4

Szakmailag ellenőrizte: Vercseg Ilona

Jelen kiadvány írásait szerzői jogok védik, felhasználásuk minden módja csak a szerző(k) hozzájárulásával, ill. a megfelelő hivatkozások megtétele mellett lehetséges.

A kötetet kiadja: Közösségfejlesztők Egyesülete,
Budapest 2015.

1011 Budapest, Corvin tér 8.,
www.kofe.hu; www.kozossegfejlesztes.hu

Felelős kiadó: Kovács Edit, választmányi elnök

Olvasószerkesztő: Velencei Ágnes

Tördelés és nyomdai munkák:
Tökéletes Másolat Bt., Gyömrő

Molnár Aranka

**Közösségi tanulás
a közösségfejlesztés
folyamatában**

Közösségfejlesztők Egyesülete
Budapest, 2015. augusztus

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	7
1.1 A témaválasztásról.....	7
1.2 Hipotézis.....	8
1.3 Alkalmazott módszerek.....	9
1.4 A tanulmány felépítése	10
2. A társadalmi tanulás és a közösségfejlesztés	13
2.1 Kulcsfogalmak	13
2.2 A társadalmi tanulás és közösségfejlesztés elméletei	14
2.2.1 A közösségfejlesztés és a szocializáció	14
2.2.2 Társadalmi tanulás	18
2.2.3 A kirekesztettség.....	22
2.2.4 A tanulás a felnőttképzés szemszögéből.....	25
2.2.4.1 A közösségfejlesztés szempontjából meghatározó, önszervező tanulási formák	28
2.3 Esettanulmány: a közösségfejlesztés tíz éve Borsod- Abaúj- Zemplén megyében.....	32
2.3.1 Borsod-Abaúj-Zemplén megyéről.....	33
2.3.2 A kezdetek – települési munkák	36
2.3.3 A térségi szintű közösségfejlesztések	50
2.3.4 A nagy beavatkozások.....	56
2.3.5 Kimerészkedés a városi terepre	65
2.3.6 Szakmai hálózatok	69
2.3.7 Összegzés.....	72
3. Következtetések: a közösségfejlesztés és társadalmi tanulás kapcsolatáról	75
Felhasznált irodalom	77

1. Bevezetés

1.1 A témaválasztásról

Témám a közösségfejlesztési folyamat során megvalósuló közösségi tanulás bemutatása és elemzése.

Több mint tíz éve találkoztam a közösségfejlesztéssel, s ez a találkozás tudatosította bennem a társadalmi cselekvés fontosságát. Azóta egyre táguló körökben látom és értelmezem a társadalmi, politikai és gazdasági jelenségeket, befogadóbbá váltam. Tudatosult bennem az értelmiségi szerepvállalás jelentősége, mely mára talán csak Európának ebben a régiójában meghatározó jelentőségű, hiszen a régebbi, polgárosult demokráciákban a polgárok cselekvőképesebbek, s állampolgárként is képesek kiállni az érdekeikért. A közösségfejlesztés kinyitotta előttem a világot azzal is, hogy új kapcsolatokkal gazdagította az életemet, és ez gazdag tudás- és információcserét, egymástól tanulást és nyitottabb látásmódot eredményezett. Azok a közösségek, amelyekkel együtt dolgozom, mindig erőt adnak ahhoz, hogy megugorjam az előttem álló akadályokat, és meghaladjam önmagamat. Megtanultam, hogy ha változást akarok, cselekednem kell érte, és ezt a szemléletet próbálom átadni azoknak a közösségeknek is, akikkel dolgozom.

A másik szakmai terület, amellyel tanulmányomban foglalkozom, a felnőttképzés, a tanulás, amely mindig nagyon fontos volt nekem, és nemcsak az én életemben érték, hanem a családként is. Mindig is rendelkeztem közösségi vénával, már középiskolás koromban is meghatározója voltam szülőfalum, Szuhogy közösségi életének. Főleg a háttérből segítettem a csoportunkat ötleteimmel, az első vonalat átengedtem azoknak, akik mindig otthon voltak, hisz én hét közben kollégiumban laktam.

A felnőttképzéssel eleinte ambivalens érzéseim voltak. A munkaügyi központ képzésszervezőjeként úgy láttam, hogy az intézmény törekvései nem érnek célba, mert gyakran a munkaerőpiacon értékesíthetetlen szakmákat oktattak. Az ún. általános képzések, a szemléletet formáló, műveltséget gyarapító képzések pedig teljesen hiányoztak a kínálatból. Sokáig csak szólamnak gondoltam az *élethosszig tartó tanulást* (LLL – Lifelong Learning), hiszen tapasztalataim nem igazolták azt. Aztán a közösségfejlesztői munka által motivált és állandósult tanulásaim során ez a terület is értelmet nyert számomra, elsőként a népfőiskolák révén. Saját gyakorlati munkám során pedig tudatosult bennem, hogy a közösségfejlesztési folyamat egyben tanulási folyamat is, méghozzá elsősorban cselekvés általi informális tanulás. Az emberek megtanulják a közös cselekvés közben, hogy hogyan kell közösségben viselkedni, megszólalni, bemutatni saját magukat és településüket, együttműködni másokkal – megtapasztalják állampolgári mozgásterüket, kitanulják szerepeiket. E mellett időnként szervezett, formális tudásbevitelre is szüksége van a közösségeknek ahhoz, hogy tovább tudjanak lépni, s életüket mind tudatosabban tudják szervezni.

1.2 Hipotézis

„A közösségfejlesztés mint szakma *átmeneti, szervezett és szakszerű* beavatkozást jelent a közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen a megújulásra, vagyis saját problémáinak kezelésére, méréséklésére, megoldására. A beavatkozás addig tarthat, ameddig a közösség tagjai maguk nem válnak a változás meghatározó tényezőivé.” (Vercseg 2011:17. o.)

A több évet is igénybe vehető fejlesztői munka során általában többször is sor kerülhet szervezett, formális

tanulásra, amely elsősorban helyi szükségletekre épülő tudásbevitelt jelent. Ezek a tanfolyamok képzésként jelennek meg a folyamatban. Dolgozatomban szeretném bemutatni, hogy *nem csupán a képzések során jön létre tanulás, hanem a teljes közösségfejlesztési folyamatban, mely egyben egy társadalmi tanulási folyamat is*. Ha ezt a tanulási formát be akarjuk sorolni a felnőttképzési kategóriák valamelyikébe, akkor az informális képzésekhez helyezzük. A társainkhoz való demokratikus viszonyulást, a közösségben történő kommunikációt, egy ügynek a képviselését, önmagunk és településünk megismerését, megértését és bemutatását, a közösségi döntéshozatalt és más közösségi képességeket és tudást mind megtanulhatjuk a közösségfejlesztés során. A folyamat valamennyi szereplője tanul a cselekvéseken és a belőlük nyert tapasztalatokon keresztül, a közösséget alkotó helyi emberek egymástól, az új helyzetből, amibe kerültek, és amelyet formálnak és a fejlesztőtől, a fejlesztő pedig a helyi emberektől, az ott alakuló viszonyokból. De az együttműködésekön keresztül tanulnak a település vezetői, az ott működő intézmények munkatársai is. Mindez egy olyan folyamatban valósul meg, melynek középpontjában a párbeszéd áll.

1.3 Alkalmazott módszerek

Tanulmányomban egyrészt a társadalmi tanulásról és a közösségfejlesztésről, illetve e két terület kapcsolódási pontjairól szóló elméleti tanulmányok főbb üzeneteit tartam fel és dolgoztam fel röviden – témám szempontjából –, másrészt az ezeken az elméleti alapokon nyugvó, bő tíz évet felölelő közösségfejlesztő munkámat mutattam be, és elemeztem esettanulmány formájában. Az esettanulmánnyal azt kívánom bizonyítani, hogy a közösségfejlesztési folyamat maga is egy társadalmi tanulási folyamat.

Az esettanulmányban felhasználtam a településeken készített közösségi felmérések eredményeit is. Ezt a módszert lényegében a részvételi akciókutatás (participatory action research) egy válfajaként értelmezem. Abból a megfontolásból, hogy a közösségi felmérés során az érintettek, a helyi közösség cselekvő tagjai maguk tárják fel, kutatják ki, a közösséghez tartozásuk tartalmát, a közösségre vonatkozó fejlesztési elképzeléseiket és saját cselekvési kapacitásukat, miközben aktivizálják szomszédjaikat a közös cselekvésre. A közösség maga szerzi meg tehát az önmagára vonatkozó tudást, s aktív részvételével, a helyi emberek és a közösségfejlesztő közös munkájának eredményeképpen jön létre a közösségi tervezést tükröző közösségi kérdőív. A felmérés aktusa az érintettek bevonása által valósul meg (*door to door survey*, tehát ajtótól ajtóig történő felmérés, kapcsolatfelvétel és szomszédsági kommunikáció), s a kérdőív feldolgozása és értékelése, a további közösségi cselekvésre vonatkozó javaslatok kidolgozása szintén közösségi produktum. A közösségi felmérés főképp arra fókuszál, hogy megerősítse és tovább bővítse a közösségi folyamatban résztvevők körét. Teszi ezt azáltal, hogy fokozatosan táguló körökben kéri ki az emberek véleményét, tárja fel cselekvési kapacitását, hajlandóságát a települést érintő legfontosabb kérdések, kapcsolatok, viszonyok, a bizalom, az együttműködés, a helyi hálózatok építése, tehát a közjóra irányuló helyi ügyek vonatkozásában, miközben a magvalósítás érdekében különböző munka- és szervezeti formákat hoz létre.

1.4 A tanulmány felépítése

A bevezetőt és a hipotézis megfogalmazását követően a kulcsfogalmak rövid meghatározására kerül sor. A téma szempontjából elengedhetetlenül fontos fogalmakat

válogattam ki, majd ismertetésükön túl a társadalmi, közösségi tanulás és a közösségfejlesztés viszonyának bemutatására kerül sor, nevelésszociológusok, neveléstörténettel foglalkozó szakemberek, közösségfejlesztők, szociális szakemberek, andragógusok gondolatain keresztül. Majd a tíz évet felölelő közösségfejlesztői folyamatról készített esettanulmány következik, melyben az események leírása és elemzése mellett kiemelésre kerülnek a társadalmi tanulás elemei is. Végül az összegzésben a hipotézisben felállított állításokat kívánom igazolni.

2. A társadalmi tanulás és a közösségfejlesztés

2.1 Kulcsfogalmak

A téma feldolgozásának szempontjából három, általam elfogadott fogalmat tartok fontosnak bemutatni: a közösségfejlesztés, a társadalmi tanulás és a szocializáció fogalmát. Ez utóbbiból két meghatározást is választottam: egy magyar pszichológus megközelítését és egy amerikai közösségelméleti szakemberét, aki nem csak az egyén tanulása és fokozatos beilleszkedése felől közelít – nála a társadalom a szocializáló közeg, s kiemeli a szocializációnak azt a közösségfejlesztés szempontjából lényeges vonását is, hogy az egy életen át tartó folyamat.

Közösségfejlesztés: „A közösségfejlesztés (community development), vagy közösségszervezés (community organization) felfogásunkban elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító, ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” (Varga-Vercseg, 1998:22. o.)

Társadalmi tanulás: „A társadalmi tanulás szellemi tradíciója nagyban hozzájárult a közösségfejlesztés szakmai gyakorlatához (...) e tradíció elméleti szakemberei azt vallják, hogy a tudás a tapasztalásból születik és a gyakorlatban nyer igazolást; ily módon tehát a tudás vagy az elmélet nem statikus; ehelyett állandóan változik egy olyan dialektikus körforgás részeként, amelyben a meglévő

elméletet tovább gazdagítják, módosítják a gyakorlatban megtanult leckék, amelyek viszont az állandó cselekvési folyamat során kerülnek alkalmazásra. Így a gyakorlat és a tanulás viszonylagos folyamatokként kerülnek értelmezésre.” (Campfens, 2002 [1997]:14. o.)

Szocializáció: „a társadalomba való beilleszkedés folyamata, amely során az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat.” (Bagdy, 1977:11. o.)

„A szocializáció funkciója azt a folyamatot jelöli, mely során a társadalom vagy annak valamely alapvető társadalmi egysége átadja az uralkodó tudást, társadalmi értékeket és viselkedési mintákat a társadalom tagjainak. A folyamat során az egyén elsajátítja azt a fajta életmódot, amely az ő társadalmára, nem pedig valamely más társadalomra jellemző. A folyamat különösen az életciklus elején észlelhető, illetve bír meghatározó fontossággal, de az egyén életének egészére kiterjed.” (Warren 1963:174. o.)

2.2 A társadalmi tanulás és közösségfejlesztés elméletei

2.2.1 A közösségfejlesztés és a szocializáció

A közösségfejlesztés két alapelve Vercseg szerint a közösség és a részvétel. A közösség alapelve kifejeződik a közösségfejlesztés céljában is, mely „a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A végső cél, hogy mindenki tartozzon valahová, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye-lehetősége saját életfeltételeinek javítására és képes legyen a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvételre.” (Vercseg, 2011:28. o.)

Tanulmányomban – a legtöbb hazai közösségfejlesztési folyamathoz hasonlatosan – a helyi közösségekben létrejövő változásokkal foglalkozom, tudva, hogy gyakori a más szinteken létrejövő közösség általi fejlesztés, szerveződés, együttműködés, virtuális és valóságos hálózati munka is.

A másik alapelv a részvétel: „A közösség szintjén a részvétel az egymás és a közösség ismeretét és azon belüli kapcsolatait is jelenti, továbbá az egymás iránti bizalmat, a kölcsönös támogatást és szolidaritást, a közös normákat és a viszonzóságot. A részvétel magas aránya jó indikátora az egészséges, jól működő közösségeknek.” (Vercseg, 2011:33. o.) A részvétel szerinte a teljes életre kiterjedő létforma.

A közösségfejlesztés e két alapelvre építve végzi munkáját, s munkája eredményességét is ezek alapján méri. A közösségfejlesztés megértéséhez ezen túlmenően a történelmileg kialakult és jelenlegi gyakorlatot is figyelembe kell venni.

„Ahhoz, hogy megértsük a közösségfejlesztés összetett, gyakran ellentmondásos mivoltát, fel kell ismernünk, hogy annak gyakorlata egy sor egymással versengő XVIII. és XIX. századi tradícióban és ideológiában gyökerezik, amikor is Európát és Észak-Amerikát teljesen átalakította az iparosodás. Ezek a tradíciók, ideológiák a társadalmi útmutatástól, a tudományos tudáson és a technikai hozzáértés alkalmazásán át (ezek alapvetően egy konzervatív ideológiát képviselnek), egészen az utópizmus, anarchizmus és történelmi materializmus radikálisabb szellemi hagyományáig terjednek.” (Campfens 2002 [1997]a:14. o.)

A közösségfejlesztési folyamatnak meghatározó szerepe lehet az emberek szocializációjában, ami, mint láttuk, nem ér véget a gyermekkorral, hanem egész életen át tart, a személyeket érő különböző hatások, találkozások,

cselekvések eredményeképpen. Jó, ha a közösségfejlesztés szerepet kap a szocializációs folyamatban, akár a legkisebb kortól is, mert ekkor esélyessé válik, hogy az életen át tartó szocializáció egyben közösségi szocializáció is legyen.

A szocializáció fókuszában a kulturális változást is eredményező rendszerváltás után Magyarországon a közösségi és demokratikus létre történő felkészítésnek kell(ene) állnia. Jó példáért a svédországi népoktatáshoz folyamodunk, ahol az önszervező és önirányító tanulókörökön és a népfőiskolákon keresztül rendszeresen szerveződik a tudás megosztása, a társadalmi kommunikáció és a tudatosság fejlesztése. Mindkét forma – tanulókör, népfőiskola – tudásátadásának módszere a cselekvésen keresztüli, párbeszéddel történő tanulás, az ismereteknek a gyakorlati élethez való csatlakoztatása, ill. a gyakorlati életben felmerülő kérdésekre adott hozzáértő válasz. A népfőiskolákból Magyarországon is kiépült egy intézményrendszer, de a tanulókörök (önszervező körök, párbeszéd körök) munkájának szervezésére és segítésére még nem, leginkább módszerként használják egyes népfőiskolák és közösségfejlesztési folyamatok. A felnőttképzés egyéb területén ez a módszer még nem terjedt el.

„...a helyi közösségeknek és közösségi csoportoknak nagy szerepük van a teljes emberi életet magába foglaló közösségi lét kialakításában: a helyi kultúra elsajátításában, megőrzésében és továbbfejlesztésében, az e folyamatot szabályozó értékek és normák kialakításában, és mindezek gyakorlattá szervezésében. Ezek híján a társadalmi funkcionalitás (és a fogyasztói kultúra!) válik uralkodóvá, s a társadalom által működtetett intézmények (pl. jog) és mindennapi használatuk (szabálykövető magatartás) között óriási lesz a távolság.” (Vercseg 2007:10. o.)

A felnőttek szocializációja azokban a közösségekben zajlik, amelyekben részt vesznek, megélik az odatartozás

érzését, tapasztalataik útján jutnak közelebb közösségük és társadalmuk megismeréséhez és hozzák létre közösségük normáit. Ha ez a folyamat kimarad, akkor az emberek értetlenül állnak az őket körül vevő világban és nem tudják befolyásolni sem annak alakulását.

Campfens szerint a társadalmi mobilizáció és a társadalmi tanulás a közösségfejlesztés szempontjából kiemelkedő fontosságú fejlesztési és tervezési prioritások. Ha ezt a két prioritást vizsgáljuk, tapasztalhatjuk, hogy az évszázadok során a különböző iskoláknál más és más eszmék és értékek kapcsolódnak hozzájuk, ami meghatározza a közösségfejlesztésről alkotott véleményeket és annak funkcióját is. (Campfens 2002 [1997]a. Ugyanitt lásd a következőkben bemutatott elgondolásokat is!)

Saint-Simon szerint a társadalomtudósok kiemelt feladata a társadalom megreformálása, amihez átfogó terveket kell készíteni. Ehhez a gondolathoz társult Rostow gazdaságnövekedési elképzelése, amelyben a közösségfejlesztés új társadalmi technológiaként jelent meg, és felszólította a közösségfejlesztő szakembereket, hogy mobilizálják a helyi közösségeket. Ezeket a nézeteket azok a fejlesztők tették magukévá, akik az intézmények oldaláról közelítettek a közösségfejlesztéshez, ők azok, akik kevésbé kérdőjelezik meg a társadalomban kialakult hatalmi struktúrát. Az *intézménypártiakkal* szemben létrejött egy másik vonal, akik az *alternatív fejlesztéseket* tartják kívánatosnak. Ők azok, akik az alulról jövő, közvetlen és kollektív cselekvések elsőbbségét vallják, és a hatalmi viszonyok megváltoztatása mellett tették le voksukat, hangoztatva a társadalmi szolidaritás fontosságát.

A marxisták nem államellenesek, csak a kizsákmányoló és elidegenítő államot ellenzik. Cselekvésközpontú közösségfejlesztést akartak, melynek során a szegénység ellen felveszik a harcot. A szakszervezeti mozgalmak is ezek

mellett a nézetek mellett álltak ki. Ezekre az eszmékre épít Alinsky is, aki nem a társadalom egészét akarta átalakítani, hanem azt tűzte célul, hogy a társadalom peremére szorultak számára jobb feltételek teremtsenek, ezért megszervezte a szegényeket, hogy cselekvések útján harcoljanak állampolgári jogaikért.

Az utópisták elutasítják, hogy az állam lenne a civil társadalom irányítója. Helyette olyan alternatív közösségekben gondolkodnak, amelyek az önkéntes cselekvésekre összpontosítanak, és kerülnek a politikai cselekvéseket.

Ha továbbhaladunk az időben és megismerjük Proudhon és Kropotkin elméleteit, láthatjuk, hogy ők azok, akik a tekintély minden formáját elleneztek, s az alternatív önkormányzó közösségek mellett tették le voksukat. Az ideális társadalmat olyanoknak látták, ahol a csere a kölcsönösségen és igazságosságon alapszik, építve a közösségi hagyományokra. Az összefogás az állam, és a föderáció elvére épül, és csak minimálisan van jelen.

2.2.2 Társadalmi tanulás

Campfens a társadalmi tanulást olyan folyamatként jellemezte, amelyben a gyakorlat és a tanulás kölcsönhatásban áll egymással. Az e gondolatot magukévá tevő gondolkodók azt vallják, hogy a cselekvéssel kezdődő és záruló társadalmi tanulás összetett folyamat, mely eltér az intézményi hagyományoktól, amely fölülről irányított, racionális döntéshozási folyamatokra koncentrálnak.

Friedmann szerint a társadalmi tanulás egy összetett folyamat, amelynek középpontjában maga a cselekvés áll, és a gyakorlatot olyan módon értelmezi, hogy az segít megérteni a minket körül vevő világot. A társadalmi tanulás egy politikai stratégia is, amely az ellenállás leküzdését célozza, valamint olyan értékek meglétét feltételezi, ame-

lyek a cselekvést inspirálják, irányítják. (Campfens 2002 [1997]b:14. o.)

John Dewey amerikai filozófus (1859–1952), az amerikai oktatási rendszer megreformálója, *A pedagógiai hitvallásom* szerzője, a pragmatikus iskola egyik képviselője számára a valóság a cselekvésben létezik. Véleménye szerint az oktatásnak egyetlen célja van, hogy felkészítsen az életre, úgy, hogy az ismeretszerzésre tanítson meg és ne magára az ismeretekre.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy minden tanulási folyamatnak azért veti magát alá az ember, hogy segítségével valamilyen cselekvésen keresztül egy feladatot megoldjon. „A demokrácia és a modern termelési feltételek miatt nem tudjuk pontosan megjósolni, hogy milyen lesz a civilizáció húsz év múlva. Ezért lehetetlen a gyermeket adott helyzetekre felkészíteni. Csak úgy lehet őt a jövőre nevelni, ha megtanítjuk arra, hogy ura legyen önmagának. Vagyis olyan képzést adunk neki, hogy tehetségeit gyorsan és teljes mértékben alkalmazni tudja; szeme, füle és keze parancsra váró szerszámok legyenek; tudja megítélni a körülményeket; gazdaságos, hatékony cselekvésre legyen képes.” (Dewey, 1897 [1976]:98–99. o., Pukánszky–Németh kiemelése 2001)

Dewey a „nagy közösséggel” kapcsolatos nézetében arról beszél, hogy „az igazság keresésének a közösségben, a szomszédok között kell elkezdődnie. Szerinte a „demokráciának otthon kell kezdődnie, amely nem más, mint a környező közösség ... Az a legáltalánosabb érvényű, ami helyi.” (Campfens 2002 [1997]b:14. o., idézi Deweyt)

Kilpatrick (1871–1965) a XX. század egyik reformpedagógusa, a projekt módszer kidolgozója, a Deweytől tanult pedagógiát összekapcsolta a behaviorista pszichológiával, és megalkotta a tanulás lélektani törvényét, miszerint a tanulás a cselekvés szabadsága, amelynek során a cse-

lekvés maga egyféle kielégülést jelent a benne résztvevő ember számára. (Pukánszky–Németh 2001)

Paulo Freire, világhírű brazil pedagógus (1921–1997) a *Tanulás a tapasztalatokból* (1970) című művében a felnőttkori tanulást veszi górcső alá. Eszerint a tanulási folyamat kulcsa a párbeszéd, hisz a beszélgetések során tudatosodik az emberekben a helyzetük, amelynek eredményeképpen megfogalmazódik bennük a változás szükségessége, és ennek érdekében hozzálátnak a cselekvések sorozatának a felépítéséhez, és így a tanulók önmaguk tanáraivá válnak.

A dialóguson alapuló tanulás során fontos, hogy a párbeszéd egyenlőségen alapuljon, jelen legyen a szolidaritás és a különbségek egyenlősége. Freire szerint, ehhez a kulturális intelligencia juttathatja el a szereplőket. (MiA 2007:22–24. o.)

A dialóguson alapuló tanulás hét alapelvét Flecha, spanyol pedagógus foglalta össze 2000-ben, építve a korábban született elméletekre:

1. Egyenlőségen alapuló párbeszéd: a hozzászólót nem a hatalmi helyzete alapján ítéljük meg, hanem az érvelés helytállósága szerint.
2. Kulturális intelligencia: feltételezi, hogy mindenki képes párbeszédben részt venni, annak ellenére, hogy az eltérő környezet másképpen befolyásolja az embereket.
3. Transzformáció: a tanulás átalakítja az emberek kapcsolatát környezetükkel.
4. Instrumentális dimenzió: „A párbeszédre alapuló tanulás a tanulás minden aspektusát felöleli, ami azt jelenti, hogy minden szükségesnek tartott instrumentális ismeret és készség elsajátítását segíti. A párbeszédre alapuló tanulás nem áll ellentétben az instrumentális tanulóval, azonban a tanulás technokrata kisajátítását elutasítja.”

5. Jelentésalkotás:

A jelentésalkotási folyamathoz az energiát és témát az emberek magukban hordozzák, folyamatosan létrejövő emberi kapcsolataikban, álmaikban, érzelmeikben. Álmodni, érezni, értelmet adni életünknek mindannyian tudunk. Mindenki másképp teszi mindezt, ezért ha hozzászólásukat figyelmen kívül hagyjuk az jövátelhetetlen. Minden egyes kirekesztett személy pótolhatatlan veszteség a többiek számára.

6. Szolidaritás: El kell utasítani minden antiszolidáris gondolatot. „Nem lehetséges kiállni valaki mellett anélkül, hogy ne álljak ellentétben azzal, aki ellentétben áll azzal, aki mellett én kiállok.” (Freire 1989, MiA kiemelése 2007:25. o.)
7. A különbözőségek egyenlősége: „A sokszínűsége törekvő reformok oktatási egyenlőtlenségeket okoztak. Leküzdésük érdekében, a tanítást kétféle módon kell új irányba terelni: újra kell irányozni a sokszínűség célját a különbözőségek egyenlősége irányába, és a használható tanulás elavult fogalmát fel kell váltania a párbeszédre alapuló tanuláshoz.” (MiA 2007:24–25. o.)

Dewey társadalmi tanulóssal kapcsolatos írásait Kurt Lewin (1890–1947) és társai vitték tovább, akik az *akciókutatás* egyik formájával foglalkoztak. (...) Lewin szerint a valódi tanulás azzal jár, hogy „átformáljuk a kapcsolatunkat a világgal”; ez az újratanulás folyamataként ismert. Úgy érezte, hogy ezt a legcélszerűbb csoportosan végezni, hiszen a csoportok alkotják azt az életteret, amelyben az emberek mozognak, és személyként, dolgozóként, polgárként fejlődnek. Fontos, hogy „(...) a sikeres hozzáállásbeli és viselkedésbeli változáshoz arra van szükség, hogy a csoport tagjai maguk is átéljék, milyen *cselekvő alany*-nak lenni, és közösen hatást gyakorolni környezetükre.

Így egyszerre szereplők és tanulók. Ez az empirikusan is megalapozott eredmény meghatározó következményekkel járt a *változás közvetítőjének* szerepbeli orientációja szempontjából. Ahelyett, hogy a problémamegoldásban szakértőként lenne jelen, a változás közvetítőjének azt tanácsolták, hogy képessé tevőként, útmutatóként vagy képzőként működjön együtt a fontosabb csoportokkal.” (Campfens 2002 [1997]b:14. o.)

Murray Ross, az 50-es évek kanadai szociális munkás tanára alkalmazta először a társadalmi tanulással kapcsolatos meghatározásokat a közösségi munkára. A lewini útmutató- és képessé tevő szerepet a közösségi önszervezés és fejlesztés elsődleges szerepköreinek tekintette. Az útmutató véleménye szerint nem tesz mást, mint segíti a közösséget a maga által választott út megtételében. Az irányt mindenképp a közösségnek kell megválasztania, a vezetőknek csupán annyi a feladata, hogy szaktudásukkal segítsék a különböző cselekvési irányok felmérését, illetve a választást. Vagyis a képessé tevő vezeti a fejlesztési folyamatot, és közben a következőkre összpontosít: elégedetlenséget kelt az emberek között közösségi szinten a gazdasági és társadalmi kondícióikkal kapcsolatban, a szervezeteket bátorítja a cselekvésekért való felelősségvállalásban, a közös célkitűzéseket támogatja, személyes kapcsolatok erősíti. (Campfens 2002 [1997]b:15. o.)

2.2.3 A kirekesztettség

A marxista gondolkodókhoz hasonlóan a szegények, kirekesztettek felemeléséről beszél Bibó (Bibó (2004 [1942]) és Freire (Freire (2003 [1972]) is. Bibó az elit szerepét, felelősségét boncolgatja, míg Freire az elnyomottak oldaláról közelíti a kérdést. Mindenképp fontos odafigyelnünk ezekre a gondolatokra a mai világunkban, amikor a sze-

gényesség nemcsak hazánkban, hanem világszerte nő, s a kirekesztettek száma még a szegényekénél is nagyobb. Különösen akkor van ez így, ha elfogadjuk Henderson (2007) fogalmát a kirekesztettség megértéséhez. Szerinte ugyanis azok is kirekesztettnek számítanak, akik nem férnek hozzá a megfelelő információhoz, mert ezáltal kizáródnak abból, hogy beleszólhassanak saját életük alakításába. Gyakori, hogy az információtól való megfosztás nem az emberek hibájából fakad.

A közösségfejlesztés nem tudja önmagában kezelni a szegénységet, de mint hozzájáruló foglalkozás, más szakmákkal együttműködve és a fejlesztéshez szükséges feltételekkel rendelkezve, hatékonyan tudja a problémákat kezelni, s alkalmas arra, hogy pozitív változásokat érleljen meg a helyi közösségben. Fontos, hogy a közösségfejlesztés szemléletmódja és a közösségi munka is megjelenjen a szegénységben élőkkel végzett munka során, hogy a szociális ellátás mellé az önálló életre képessé tevő/váló alternatíva is érvényt szerezhessen a változást igénylő emberek életében.

„Ha eliten azokat értjük, akikben a közösség céljai tudatosan kiformalódnak, és szociális érzéken pedig a közösség élete és érdekei iránt való helyes érzéket, akkor alig kételkedhetünk abban, hogy az elit legfontosabb eredménye valóban a szociális érzék.” (Bibó 2004 [1942]:417. o.)

Ezzel szemben az elit és a szociális érzék jelentése a valóságban másfajta értelemben jelenik meg. Elit alatt a társadalom vezető rétegét értjük, szociális érzék alatt pedig nem a közösség élete és érdekei iránti elkötelezettséget – ennél jóval szűkebben értelmezzük: a tőlünk társadalmilag alacsonyabban, rosszabb helyzetben lévőkkel szemben megnyilvánuló érzést. Ez a felfogás a közösségfejlesztés szemszögéből mindenképp vitatható, ugyanis ebből a felfogásból táplálkozik az az elképzelés, hogy

a társadalmat, az ezt alkotó embereket és egyéneket el kell látnunk, segítenünk kell, gyámkodni és atyáskodni kell felettük, szemben azzal a nézettel, amely a középpontba a képessé válást helyezi célként, annak a képessé tevő folyamatnak a révén, amelyben az emberek megtanulják saját problémáik megoldását, a társadalmi és önfenntartó folyamatokban való cselekvő részvételt, mely által közelebb jutnak saját életük irányításához.

Ezt a fajta segítséget, a közösség képessé tételét tartja az elesettekkel való törődés üdvözítő útjának Paulo Freire is, mégpedig a közösségi tanuláson keresztül, *Az elnyomottak pedagógiájá*-ban (1972). Bibóval ellentétben, ő elnyomókra és elnyomottakra osztja a társadalmat, ahol az elnyomottaknak szánja azt a feladatot, hogy felszabadítsák mind önmagukat, mind az elnyomóikat. Az elnyomóknak ugyanis sohasem lesz célja ezt a fajta igazságtalanságot megszüntetni, ugyanis akkor az életüket, a társadalomban elfoglalt helyükre magyarázatot adó jótékonyosság érzését nem élhetnék át. „A valódi nagylelkűség pontosan abban nyilvánul meg, hogy küzdünk azoknak az okoknak a radikális megszüntetéséért, amelyek a hamis jótékonytságot fenntartják.” (Freire (2003 [1972]:398. o.)

Ez a fajta jótékonykodás, nagylelkűség az elnyomók helyzetét és viselkedését is mintegy legitimálja, hiszen ők jó emberek, megteszik azt, amit tehetnek, adományoznak.

Az emberi természet olyan, hogy amint az elnyomottaknak lehetősége lesz a változásra, kitörve régi életükből, azonnal elnyomókká válnak, elérve ezzel a vágyott állapotot. „Szabad emberré válni számukra nem azt jelenti, hogy agrárreformot követelnek, hanem az, hogy földre tegyenek szert, és földbirtokossá válva ők parancsolhasanak más munkásoknak.” (Freire (2003 [1972]:399. o.) Láthatjuk, hogy mind az elnyomók, mind az elnyomottak

félnek a szabadságtól, ezért nem merik vállalni azokat a kockázatokat, és azt a felelősséget, amely a szabadsággal együtt jár. Ahhoz, hogy ne rémüljenek meg a szabadságtól, tudjanak vele élni, és vágyjanak rá, meg kell tanulni az abban való eligazodást és mozgást. Mindez csak közös tanulással, összefogással, szervezett és tudatos cselekvéseken keresztül valósulhat meg. A közösségfejlesztési folyamat ilyen szervezett, tudatos közös tanulási alkalmakból épül fel.

Kérdésként vetődik fel, hogy az ilyen tanulási folyamatoknak vannak-e pedagógiai vonatkozásai? Freire szerint, a forradalmi vezetők, akik azt vallották, hogy az elnyomottaknak el kell fogadniuk a felszabadításukért vívott harcot, ezzel elismerték, hogy ennek a harcnak van pedagógiai vetülete is. Ha a neveléstudomány oldaláról vizsgáljuk meg a kérdést, és megnézzük a XX. század első harmadának neveléstörténetét, láthatjuk, hogy a gondolkodók pedagógiai elképzelésének középpontjában a cselekvésen keresztül történő tanulás került.

2.2.4 A tanulás a felnőttképzés szemszögéből

Mára megváltozott a tanulás jelentése. Felgyorsult világunkban az embereknek újabb és újabb tudást kell megszerezniük, kompetenciákat kell elsajátítaniuk ahhoz, hogy talpon tudjanak maradni, „versenyképesek” legyenek a munkaerőpiacon. Nagy hangsúly helyeződik az egyén motiváltságára, és az új tartalmak átadására, mely során a szerepek is megváltoztak. A XX. század végére elérkezünk oda, hogy nem az oktatás, hanem a tanulás került a középpontba. Az Európai Unió *Élethosszig tartó tanulásról* szóló dokumentumaiban megjelennek a felnőttekre vonatkozó ajánlások is. (Az egész életen át... 2009)

A tanulási tevékenységeknek három alapkategóriáját jelölik meg a dokumentumok: a formális, nem formális és informális szintereket. A formális képzések oktatási vagy képzési intézményekben valósulnak meg, és oklevéllel vagy szakképesítéssel ismerik el a sikeres teljesítést. A nem formális képzések az oktatási és képzési szinterek mellett zajlanak, és nem ismerik el oklevéllel a bennük folyó munkát. Ilyen szinterek lehetnek a munkahelyek, vagy civil társadalom szervezetei, csoportjai. Az informális képzések a mindennapi élettel járnak együtt, és a nem tudatos tanulási alkalmakat jelentik, sőt, a bennük résztvevők gyakran fel sem ismerik tudásuk és készségeik gyarapódását.

A képzési szinterek mellett szintén az Európai Unió dolgozta ki azoknak a kulcskompetenciáknak a rendszerét, amellyel minden felnőtt embernek rendelkeznie kell a tudás alapú társadalomban a személyiségének kiteljesítéséhez, a társadalomba való beilleszkedéséhez és a foglalkoztathatóságához. A kompetenciák meghatározása mellett kihívást jelentett annak a meghatározása is, hogy ezeknek a kompetenciáknak milyen összetevői vannak. A kompetenciák meghatározásánál az élethosszig tartó tanulást vették alapul, így a dokumentum nemcsak az oktatás során elsajátított kompetenciákat tartalmazza, hanem az élet során elsajátított, megújított és fenntartott kompetenciákat is.

Mindezeket figyelembe véve nyolc kulcskompetencia-terület került meghatározásra: az anyanyelvi kommunikáció (megfelelő módon történő nyelvi érintkezés képessége a társadalmi és kulturális kontextusok teljes skáláján); az idegen nyelvi kommunikáció (magába foglalja a közvetítéshez és a kultúrák közötti megértéshez kapcsolódó készségeket is); a matematikai, természettudományi és technológiai kompetenciák (hangsúly a folyamaton, a tevékenységen van); a digitális kompetenciák

(az elektronikus média magabiztos és kritikus alkalmazása munkában, szabadidőben és a kommunikációban); a tanulás tanulása (a saját tanulás önállóan és csoportban történő szervezésének és szabályozásának a képességét); a személyközi és állampolgári kompetenciák (azok a viselkedésformák, amelyek szükségesek az egyénnek ahhoz, hogy képes legyen hatékony és konstruktív módon részt venni a társadalmi életben, és szükség esetén meg tudja oldani a konfliktusokat); vállalkozói kompetenciák (a változásra való törekvés, valamint a külső tényezők által kiváltott újítások elfogadása); kulturális kompetenciák (a gondolatok, élmények és érzések kreatív módon történő kifejezése).

A kulcskompetenciák közül a személyközi és állampolgári kompetencia mélyebb bemutatására térek ki. Azért teszem ezt, mert elsősorban ez az a terület, amely a tudásnak és kompetenciáknak olyan tárházát sorakoztatja föl, amelyeket a közösségfejlesztői képzések során elsajátíthatnak, a közösségfejlesztési folyamatok során pedig megtanulhatnak és begyakorolhatnak a benne résztvevők.

Az ismeretek, amelyeket a személyközi és állampolgári kompetencia takar: a társadalmakban elfogadott viselkedésminták ismerete; egyén, csoport, társadalom és kultúra fogalmak; interkulturális dimenzió megértése; egészségmegőrzéshez szükséges tudás; polgári jogok, az alkotmány és a kormány működésének ismerete; helyi, regionális, nemzeti, európai és nemzetközi szakpolitikák készítésének folyamata és a benne szereplő intézmények; helyi és nemzeti kormányzati és politikai szereplők és nézeteik ismerete; a demokrácia és állampolgárság fogalmainak és az ezekről szóló nyilatkozatoknak ismerete; a nemzeti, európai és a világtörténelmet befolyásoló legfontosabb események és a különböző áramlatok ismerete; kivándorlás, bevándorlás és kisebbségek ismerete.

Az ismeretek mellett készségeket is értünk a személyközi és állampolgári kompetencia alatt, amely a következőket tartalmazza: konstruktív kommunikáció; bizalom megteremtése; nemzeti és kulturális identitásunk tudatosítása; tárgyalóképesség; részvétel a lakóhely életében, valamint a nemzeti és európai döntéshozatalban; a szűkebb és a tágabb közösség problémáinak megoldása iránti érdeklődés; a közintézményekkel való hatékony érintkezés.

A kulcskompetenciák meghatározásához különböző alapelveket alkalmaztak, és próbálták azon problémákat is körbe járni, amelyet a használt fogalmak, valamint a meghatározott nyolc kulcskompetencia tartalma, az ehhez történő felzárkózás jelent. Meg kell jegyezni, hogy ezek a kulcskompetenciák a vágyott állapotot jellemzik, amelyet az embereknek egész életük során fejleszteni kell, és amit a felnőttképzéssel foglalkozó intézményeknek és szervezeteknek is szem előtt kell tartani.

Azért választották a kompetencia szót, mert ez tartalmazza a készségek, ismeretek, adottságok, attitűdök együttesét. A kulcskompetencia ettől tágabb fogalom, magába foglalja a személyiség kiteljesítését és az egész életen át tartó fejlődését, az aktív állampolgári szerepvállalást és a beilleszkedést a társadalomba, valamint a foglalkoztathatóságot. Vagyis a kulcskompetenciák tartalmában megjelenik a kulturális tőke, a társadalmi tőke és az emberi tőke is.

2.2.4.1 A közösségfejlesztés szempontjából meghatározó, önszervező tanulási formák

A tanuláshoz, a tudományokhoz való hozzáférésnek intézményei, különböző önszerveződési formái alakultak ki már a XVII. századtól kezdve. Ezek közül néhány

meghatározót szeretnék bemutatni, kiemelve azokat a formákat, amelyek a közösségfejlesztés szempontjából is meghatározóak.

A polgárosodás eredményeképpen jöttek létre a *társas egyesülések, klubok*, amelyek a hasonló érdeklődésű emberek csoportját jelentette, és az ismeretszerzésnek, a társas életnek, a társadalmi életnek adott keretet. Először Angliában terjedt el, majd a francia forradalmat követően Európa-szerte elterjedt.

A klubok egy sajátos formáját jelentik a *könyvklubok, olvasókörök*, amelyek a XVIII. század olvasási szokásait kívánták kielégíteni.

Svédországban a XX. század legelején alakult meg az első *tanulókör* a munkásszövetség egyenlőségre irányuló törekvéseinek eredményeképpen, amely az egyenlőséget az oktatásban is meg akarta teremteni. Ezzel kívánta kiszélesíteni a tanulás lehetőségét, bevonva a munkás- és parasztrétegeket. (Wennberg–Hane (2008, [2001]) Napjainkra a tanulóköröknek egy olyan támogató-szervező rendszere alakult ki Svédországban, amely a teljes országot lefedi, és többek között lehetőséget biztosít a demokrácia, a nyilvánosság, a közösségi részvétel és az önnevelés területeinek tanulmányozására.

A tanulókör nem formális felnőttképzési forma, nincs hierarchizált rendje. Nincs felnőttképzéssel foglalkozó intézményhez kötve, ezért mindenki számára elérhető. Nem csak egy képzési lehetőség, hanem egyben fórum is, mely arra irányul, hogy befolyásolni tudjuk azt, ami velünk és körülöttünk zajlik. E mellett a társadalmi tapasztalat kommunikációjának és a társadalmi tudatosság fejlesztésének is teret ad, amely a szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet. A résztvevők egyenrangú állampolgárok, akik arra törekednek, hogy megértsék a társadalmi folyamatokat, a körülöttük zajló dolgokat.

A formális képzésekkel szemben nagyobb demokrácia, a tanulási folyamatot nagyobb tudatosság, megnövekedett önbizalom jellemzi.

A társadalomra, a helyi közösségekre próbál hatással lenni, találkozási lehetőségeket és alkalmakat teremtve az embereknek. Kis csoportok jönnek össze, az ismeretek szabad keresése jellemzi. A csoport összetétele nagyon változatos, különböző tudásokkal rendelkező emberek alkotják.

A résztvevők a tanulókörön keresztül lehetőséget kapnak a társadalom építésében való részvételre. Megtanulják a kommunikációt és az együttműködést, valamint a részvételt a kulturális a társadalmi és a politikai életben.

A kiindulópont a tanulókörben a résztvevők kívánsága és szükséglete. Az egyénnel személyiségként bánnak, a hozzáértés egy-egy témához személyes, de a tudás maga nyilvános.

Az első *népfőiskola* Dániában alakult 1844-ben, hogy az elit egyetemek világát közelítse a népoktatáshoz. Célja az életre nevelés volt. A gyakorlati tapasztalatokra épített, és a tanár és diák párbeszédén keresztül zajlott az oktatás, ahol a tanulók egymástól való tanulása is kiemelt jelentőséggel bírt. Mivel a társadalomban való eligazodásra, a közösségi létre és a demokráciára is fel akarta készíteni a népfőiskola a résztvevőit, így a bentlakásos formát választotta a képzések során. A népfőiskolák fokozatosan terjedtek tovább Dániából először az észak-európai országokba, majd Európa más tájaira is.

Dániában egy másik iskolát teremtő példa is kialakult, de már az 1970-es évek végén, az úgynevezett *termelőiskola*. Nonprofit szervezetek, a munkaerőpiac kihívásaira reagálva, új alternatív modellként hozták létre a termelő-

iskolát, a társadalmi problémákra reagálva. Alacsony iskolai végzettségű fiatalokkal foglalkoznak ezek az intézmények, párhuzamosan koncentrálnak a személyiségfejlesztésre és a szakképzésre.

Magyarország felnőttképzési hagyományait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy e formák közül sok nálunk is jelen volt, vagy jelen van a mai napig, sőt másfajta intézmények is létrejöttek. A klubok, az olvasóköri, a népfőiskolák, az európai sodorba kerülve, a maguk idejében Magyarországon is kiépültek. Ezeket az önszerveződéseket azonban 1945 után elfojtották, majd 1990-et követően újra virágzásnak indultak.

A szocializmus idején egy másfajta intézményrendszert építettek ki, a *művelődési házak, művelődési otthonok* hálózatát. Ilyen intézmény szinte minden településen létrejött. Azt nem mondanám, hogy ezek tudatosan tervezett felnőttképzési alkalmakat szerveztek volna, vagy hogy népoktatást valósítottak volna meg, de a társas élet színteréül szolgáltak, ahol részt lehetett venni klubokban (ezek főleg szabadidő eltöltésére szerveződtek), szakkörökben, amatőr művészeti csoportokban, amelyekben szintén sokféle tudást és kompetenciát lehetett elsajátítani.

Napjainkban azt tapasztaljuk Magyarországon, hogy az Európai Unió társadalomfejlesztésre szolgáló forrásaiból megvalósulnak felnőttképzési, vagy az irányba mutató kísérletezések is. Az informális tanulás mint egyik lehetőség, bekerült a művelődési házak látókörébe, vannak kimondottan a kulcskompetenciák fejlesztését elősegítő támogatások, sőt még „második esély iskolákat” is támogattak az egyik pályázati konstrukció keretében. A problémának azt látom, hogy ezek mellé nincs állami fejlesztés is rendelve, amely a folytonosságot tudná biztosítani a két pályázati szakasz között, illetve hogy nem egy egységes, kidolgozott rendszerről van szó, melynek célja az, hogy

a leszakadó csoportok is képessé váljanak a tudás alapú társadalom folyamataiba bekapcsolódni, megerősítve ezzel a kulcskompetenciákban elért eredményeiket.

2.3 Esettanulmány: a közösségfejlesztés tíz éve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Mottó: „Vártuk az autópályát, ami megépült, de nem lett tőle változás”

(Elhangzott: Mezőcsáti Kistérség Községi Munkásainak Egyesülete egyik beszélgetésén.)

2000-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési Intézetben dolgoztam, és munkatársaimmal elkezdtünk gondolkodni azon, hogy ne csupán a szűkebb értelemben vett kultúrával és az addig hagyományosnak mondható közművelődéssel foglalkozzunk, hanem a megyénkben 1990-től elkezdődött gazdasági és társadalmi átalakulás, emberekre gyakorolt hatásaival, vagyis társadalomfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel is, hiszen ha a kultúrát tágabban értelmezzük, akkor az emberek életében bekövetkező változásokat, az ezekre való felkészülést, a velük való megbirkózást is bele kell értenünk. A szándékunk és az akaratumk megvolt, de a szaktudásunk ekkor még hiányos volt ahhoz, hogy szakszerű és szervezett közösségi beavatkozásokat valósítsunk meg a településeken és kistérségekben. Felkerestük tehát a Községfejlesztők Egyesületét. A tőlük való tanulás két szinten valósult meg, egyrészt képzéseken és műhelymunkákban, másrészt közös gyakorlati munkában. Egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistelepülés, Királd közösségfejlesztésén kezdtünk el közösen dolgozni, így egyszerre tanultam elméletet és annak megvalósítását, a közösségfejlesztő szakemberek folyamatos szakmai mentorálása mellett.

Az a csapat, amelyre a Községfejlesztők Egyesülete

tében találtam, és az a munka, amelyet Királdon együtt végeztünk, döntően hatott szakmai életem folytatására: rátaláltam arra a tevékenységre, amivel mindig is foglalkozni akartam.

Nagy erővel vettem bele magam a tennivalókba, megkezdődtek a települési és kistérségi munkák, a megyei hálózatépítés. A kezdetekben – annak ellenére, hogy már közösségfejlesztőnek gondoltam és hívtam magamat – szakmai beavatkozásom önmagában még nem állta volna meg a helyét. Már akkor is megmutatkozott előttem, hogy ez egy olyan tevékenység, amelyben a közösségek és a fejlesztő is folyamatosan tanul és fejlődik.

A következő esettanulmányban ennek a több mint tíz évnek a folyamatait mutatom be, elemzem és látom el szakmai reflexiókkal.

2.3.1 Borsod-Abaúj-Zemplén megyéről

Borsod-Abaúj-Zemplén megye az ország északi perifériáján helyezkedik el. Az észak-magyarországi régió településeinek 59, népességének 58, területének 54%-át adja.

Közvetlenül határos Szlovákiával. Itt található a legtöbb település, szám szerint 358, melyből 28 város. A megye településszerkezetére az elaprózott, kis falvak a jellemzőek, a települések több mint 30%-ában a lakosság száma nem haladja meg az 500 főt. Az ezekben a falvakban élők életminősége jelentősen különbözik a nagyobb településektől a munkahelyek és szolgáltatások elérhetősége, az előregedés, az intézmények kiépítettsége terén.

A megyében 15 NUTS-4 szintű kistérség került kialakításra, melyek közül 13 a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett, 10 kistérség pedig a leghátrányosabb helyzetűek közé tartozik.

Az új járási rendszerben a megye területén 16 járást alakítottak ki.

A megye lakónépességének száma 678 000 fő, s ezzel az ország második legnépesebb megyéje. Ennek ellenére elmondható, hogy a 25 éve tartó tendencia mit sem változott: a népesség folyamatosan csökken, 1995-höz képest 6,7%-al. Ezt a folyamatot nem csak a halálozások és élve születések aránya okozza, hanem a negatív migráció is. Ezek ellenére a megye az ország legfiatalabb korösszetételű térségének számít.

Az életkörülmények alakulásához nagyban járul hozzá a foglalkoztatottság. Megyénkben a 15–74 éves korú népesség körében 51% tekinthető gazdaságilag aktívnak, ám ez az érték folyamatosan csökken, miközben a munkanélküliség nő. A lakosság 49,9%-a inaktív, vagyis nem tartozik sem a foglalkoztatottak, sem a munkanélküliek körébe. A gazdaságilag aktívakból 17,1%-ot tesz ki a munkanélküli, miközben az országos átlag 11,2%. Ennek okai természetesen sokfélék, de jellemző, hogy a munkanélküliek nagy része alacsony iskolai végzettségű, s nincs olyan szakma vagy szaktudás birtokában sem, melyre a munkáltatóknak szükségük lenne. Sokuk olyan hátrányos helyzetű térségben él, ahol évek óta kevés az új munkahely, ha egyáltalán létrejön, s a távolabbi munkahelyre való bejárás, vagy odaköltözés megoldhatatlan.

A gazdasági ágak közül az ipar a legnagyobb foglalkoztató. Az alkalmazottak közül a legtöbben a közigazgatásban, az oktatásban, a kereskedelemben dolgoznak, a legkevesebben pedig a mezőgazdaságban állnak munkaviszonyban.

Az álláskeresők között továbbra is több a férfi (53%), és a fizikai jellegű tevékenységet kereső állástalanok dominanciája (88%) érvényesül. Nem változott különösebben az álláskeresők korösszetétele (17%-uk 25 év alatti,

27%-uk 25–34 éves, 49%-uk 35–54 éves, 7%-uk 55 éves, vagy idősebb) és az sem, hogy a legfeljebb 8 általánossal rendelkezők aránya igen magas, 50% körüli, azaz a megyében minden második álláskereső alacsony iskolai végzettségű, alulképzett.

Az új álláslehetőségek száma tovább csökkent, nagyobb részét (71%-át) most is a támogatási igényvel társulók teszik ki, és döntően a közmunkaprogram keretében való munkavégzésre vonatkoznak.

A XX. század utolsó évtizede a gazdasági átalakulás kényszerét, egyéni és közösségi problémákat hozott a megyének. A nehézipar túlzott jelenléte és egyik napról a másikra történő összeomlása az emberek által kezelhetetlen problémákat jelentett. Ekkor találtak először az addig ismeretlen munkanélküliséggel. Az életüket is megszerző nagy foglalkoztató gyárak és bányák megszűntek. Ez a folyamat strukturális válsághoz vezetett. A leépülés tartós tendenciája a 2000-es évektől pozitív változásba ment át. 2003-tól megkezdődött egy felzárkózás, amely 2007-ig folyamatos volt.

A magas munkanélküliség ellenére szakemberhiányról számolhatunk be, s ez különösen igaz a jól képzett mérnökökre és a szakmájukat magas szinten művelő szakmunkásokra. A szakemberhiányt egyrészt az oktatás gyenge színvonala okozza, másrészt az, hogy a megyében magas az alacsony végzettségűek száma.

A gazdasági válság megfelelő szinten történő kezelése nem történt meg a mi megyénkben sem, hisz a gazdasági döntéshozók nem preferálták például a helyi vállalkozásokat, pedig a válság egyik megoldása a helyi termékek, szolgáltatások és értékek védelme lehetett volna és lehetne még ma is.

2.3.2 A kezdetek – települési munkák

Királd

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közösségfejlesztés kezdetét én 2001 őszére datálom, amikor is Királdon megkezdődött a munka. Királd az Ózdi Kistérségben, Ózdtól 7 km-re található település, ahová közvetlenül a bányabezárást követő évben kerültünk. Minden gondolat a bánya körül zajlott, egyféle nosztalgiával tekintettek rá az ott élők. Viszszasírták az emlékezetben megszépült múltat, felemlgették a bánya gondoskodását, amely a jövedelemszerzést, s így megélhetést is biztosító termelő tevékenysége mellett lakásokat is épített és tartott fent, sőt, megszervezte még a szabadidős tevékenységeket, az ünnepeket is.

A település életében a bányabezárás egy korszak végét jelentette, amely, Gergely Attilát idézve, kulturális változással is jár. „A társadalmak életében bekövetkező átfogó és gyors minőségi változások kényszerítő erővel mutatnak rá az egyéni és kollektív versenyben maradás kritikus feltételére: a kultúrateremtő képesség jelentőségére. Világossá válik, hogy minden változás csak ehhez, a kultúrateremtő kapacitások mértékéhez képest gyors vagy lassú, ennek függvényében vezet összeomláshoz vagy felemelkedéshez; egyáltalán: az átfogó módon értelmezett művelődési teljesítőképesség, a művelődni és újraművelődni tudás gyorsasága az, ami bármilyen társadalmi átalakulás vagy átalakítási törekvés sebességkorlátját beállítja.” (Gergely, 1991: 4. o.)

A településre a meghívás a polgármester asszonytól érkezett, aki jó példát látott a bányabezárást követő problémák kezelésére Nagy-Britanniában, amelyben jelentős szerepet játszott a közösségfejlesztés is. Ennek ellenére, azt hiszem, megbánta ezt a tettét, mert nem számolt azzal, hogy az angliai bezárt bányák egykori munkásai és hozzátartozói egy demokratikus ország demokratikus kultúrájában éltek,

s így az újra való készségük, önségítő képességük, szolidaritásuk és cselekvő állampolgáriságuk, valamint az erősödő partnerségi viszonyok jobb feltételét adták a változások létrehozásának, mint az nálunk akkor még elvárható lett volna. Mindenesetre, ha nem is azonnal, de nálunk is hasonló folyamat kezdett kibontakozni: az életük változtatási kényszerében élő, addig csendben otthonülő emberek elkezdtek egymással beszélgetni közös sorsukról, és tájékozódni a lehetőségeikről. A saját helyzet megértésének folyamatában a korábban szinte gyámság alatt élő emberek fokozatosan ráébredtek arra, hogy már senki nem gondoskodik róluk, ha maguk nem, s ahhoz tehát, hogy az életük megváltozzon, cselekedniük kell. E tudatosulási folyamat során láttak hozzá először a cselekvés megtervezéséhez, majd a megvalósításhoz.

Az első lépések – mint általában mindig – a szabadidő közös eltöltésére, rendezvények szervezésére, a környezet szépítésére (utcai szeméttárolók készítésével, kihelyezésével és folyamatos ürítésével), a forrás tisztítására és környezetének rendbetételére irányult: arra, amit a közösség már tudott, ami kultúrájának része volt. Mi, közösségfejlesztők pedig nem tettünk egyebet, mint bátorítottuk az embereket az első lépések megtételében azzal, hogy személyes és közösségi beszélgetéseket kezdeményeztünk és vezettünk, és rendszeresen (2–3 hetenként) jelen voltunk az életükben. Ennek az időszaknak a legnagyobb eredménye az volt, hogy kimozdultak a dermedtségből és újra, immár más minőségben, átélték az együvé tartozást

Nagy vízválasztó volt a 2002-es önkormányzati választás, amelyen felvállalták, hogy a polgármester-jelöltek bemutatkozására fórumot szerveznek. Ilyen még sohasem volt náluk, az eseményt ők vezették le, nekünk csupán a felkészülésben volt szerepünk. Ezzel kimerészkedtek egy olyan ismeretlen területre, amely az első lépés volt a tudatos állampolgárrá válás felé.

Ez az év más miatt is meghatározó volt a királdiak életében. Megalakították saját egyesületüket, amely 2012-ben ünnepelte 10. születésnapját, s ez bizony nagy dolog egy szervezet életében! Nem lehet azt mondani, hogy mindig minden zökkenőmentes volt, hogy ne lettek volna hullámvölgyek az életükben, de 10 évig fennmaradtak, és ez példaértékű.

A királdiak 2002-ben kezdtek tudatosan részt venni szervezett tanulási alkalmakon, ahol kézművességet és hozzá kapcsolódóan játszóház-vezetést tanultak, majd helyi újság készítését, egy másik alkalommal pedig közösségi munkát.

A közösségi élet számos informális tanulási lehetőséget kínált: a közösségi beszélgetéseken például megtanulták a közösségben való kommunikációt, a saját gondolatok kifejtését, az egymás meghallgatását, felismerték a közös ügyeket és elkezdték latolgatni közös cselekvési lehetőségeiket. Habermas a kommunikatív cselekvés elméletében rámutat arra, hogy a kirekesztett csoportok megerősítésének és társadalmi integrációjának egyik eszköze a kommunikáció, melynek során létrejöhet a megértés és az egyetértés. (Varsányi kiemelése 1999, idézi Vercseg 2011:25–26. o.)

A szervezetalapítással a királdiak képviselni tudták magukat a településen és tágabb környezetükben is. Kapcsolataik tágultak és ők is elkezdtek vendégeket hívni, képessé váltak önmaguk, településük, szervezetük és munkájuk másoknak történő bemutatására, amely erősítette az identitásukat és az elköteleződésüket. Kívülről is elkezdtek látni önmagukat, s önértelmezésükhöz viszonyítási pontokat találtak a külvilágban.

2002 nemcsak a királdiak életében fontos év, hanem a megye ma már közösségfejlesztéssel foglalkozó szakembereinek életében, így az enyémben is, hisz ekkor

alakult meg szakmai egyesületünk, a Dialóg a Közösségekért Közhasznú Egyesület, éppen a királdi munka egyik eredményeként. Ekkor még nem voltak közösségfejlesztői tudással rendelkező társaim, de voltak olyanok, akik a problémák közösségi megoldásában hittek, s velük hoztuk létre szervezetünket. A kezdeményező én voltam, de volt külső biztatóm, a cél pedig az volt, hogy ne legyek egyedül B.-A.-Z. megyében, mert a közösségfejlesztő munkához csapat kell.

Nem volt a királdiak útja sima, akadálymentes, de sehol sem az, ahol a változást választják az emberek. Ennek ellenére még ma is kitartanak, mert hisznek abban, hogy a közösségi megoldások a jók, s hogy a közösen elért sikereket és örömeiket semmi sem pótolhatja.

Sajnos a település vezetőjével nem tudtak partneri kapcsolatot kialakítani, annak ellenére, hogy a közösségfejlesztés az ő kezdeményezése volt, s mi, közösségfejlesztők sem figyeltünk arra, hogy felkészítsük őt a változásokkal járó feszültségekre. Az sem segítette a partnerséget, hogy 2006-tól az önkormányzati testületben folyamatosan jelen vannak az egyesületben is vezető szerepet betöltő emberek, és próbálják a párbeszéd megteremtését.

A közösségfejlesztés egyik alapelve a részvétel, amely ténylegesen a demokratikus berendezkedésű országokban tud minden szinten jelen lenni. Sajnos, a demokratikus viselkedés és vezetői attitűd a társadalmunkban még gyakran hiányzik, főleg a kisebb településekre jellemző ez, ahol a település vezetői még mindig a régi, berögződött hatalmi mintákat követik. Az alá-, fölrendeltség jellemző az önkormányzati testületeken belül is, az ügyek intézésének módja pedig az uram-bátyám kapcsolatokon keresztül történik az együttműködés és a párbeszéd helyett.

Egy dolgot azonban jól megtanultak a királdiak az elmúlt évek alatt: azt, hogy megvédjék az érdekeiket, kiálljanak

amellett, ami nekik fontos, és ha arra van szükség, akkor harcoljanak is érte. Teszik ezt akkor, amikor rendezvényeket szerveznek (gyermeknapot, bányásznap megemlékezést), ha tájékoztatni kell az ott élőket a lehetőségeikről, vagy meg kell szerezni a művelődési ház egyik részét, hogy legyen helyük, ahol a településen élők összejöhetnek, vagy amikor egy külső puccsal le akarják váltani az egyesület vezetőségét, és egy másféle értékrendet rájuk kényszeríteni.

Egy másik dolgot pedig most tanulnak, nevezetesen az IKSZT (Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér) közösségi alapú működtetését, és az ehhez szükséges források megteremtését, ugyanis az egyesület működteti Királdon az intézményt.

A közösségfejlesztéssel nem tudtuk azokat a problémákat megoldani, amelyet a bányabezárás okozott. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy Angliával ellentétben, Királdon csak a közösségfejlesztés volt jelen, hiányzott az intézmények és a szakmák összefogása, a kormányzati elköteleződés és támogatás, oktatásra, munkahelyteremtésre.

Hét

A királdi munkával szinte párhuzamosan zajlott egy közösségfejlesztési folyamat Hétben (Ózdi kistérség, Putnoktól 5 km-re). Itt már működött egy egyesület, de tagjai úgy érezték, hogy nem tudták a településen élőket aktivizálni, bevonni a közös cselekvésbe, csak a belső mag (10–13 fő) vesz részt a közösségi folyamatban. Tevékenységeikben megrekedtek a rendezvények szervezésénél, amiből szerettek volna kilépni, s ezért kértek közösségfejlesztési segítséget.

A belső magot központi magnak, nukleusznak nevezi az amerikai Biddle közösségfejlesztő házaspár (1988[1965]:

124–151. o.) A nukleusz a település nagy felelősségtudatú lakóinak kis létszámú csoportja, akik jól ismerik egymást, ezért bíznak egymásban, érdeklődnek az emberi problémák iránt és tenni szeretnének az ott élők életfeltételeiknek javításáért, a település fejlődését kívánják szolgálni, és tevékenységeik a közjóra irányulnak. Fontos, hogy a tagság önkéntes, a központi mag nyitott, bármikor csatlakozhat hozzá bárki, aki magáévá teszi az értékeit, és tenni akar a lakóhelyéért. Ennek ellenére nem könnyű feladat a nukleuszt alkotó emberek számának növelése, hiába van meg az akarat, a nyitottság erre, hisz gyakran zárt csoportnak látszanak, ahová újabb emberek nem is mernek közeledni. Szakszerűen felépített, különböző módszerekre építő munkára van szükség ahhoz, hogy ezen a holt-ponton a résztvevők átlendüljenek és megerősödjenek.

Az első ismerkedést, helyzetfeltárást követően a következő munkamódot választottuk: találkozásaink alkalmával folyamatosan készítettük fel a központi mag tagjait az interjúkészítésre, a közösségi beszélgetések vezetésére. Elindult a tanulási folyamat, s a tőlünk látott és tanult módszerekkel és szemlélettel pedig elkezdtek ők maguk foglalkozni a település ifjúságával.

Az ifjúsági munka mellett interjúkat készítettek a településen élőkkel, majd ennek eredményeit használva elkészült a közösségi felmérés kérdőíve, melyet eljuttattak minden háztartásba. Ezeket kis idő múlva összegyűjtötték, feldolgozták és a folyamatról és eredményeiről készítettek egy kiadványt is, amit minden háztartásba elvittek. Emellett nyilvános beszélgetésen szóban is bemutatták az eredményeket, ami egy aktivizáló esemény is volt egyben. Ezután a problémakörök megoldására munkacsoportok alakultak, amelyek rendszeresen találkoztak és megoldási javaslatokat dolgoztak ki. Két fő problémakört jártak körbe ilyen módon: az egyik a mezőgazdaság, az azzal

foglalkozók összefogása, a biogazdálkodás elterjesztése, a másik pedig a helyi nyilvánosság, a kommunikáció megszervezése volt.

Közben történt egy nagy változás, a település polgármesterévé az egyesület elnökét választották, aki lemondott a civil szervezet vezetéséről, hogy tiszta viszonyokat teremtsen az önkormányzat és a szervezet között. Az egyesület együttműködő partnerévé vált az önkormányzatnak, s ezt a partnerek megállapodásban is rögzítették. A megbízás rendezvények szervezésére irányult, amelyhez pénzügyi támogatás is járult. Ez még csak fokozta a szervezet rendezvényszervezői ténykedését, nem tudtak kilépni ebből a szerepből.

Az önkormányzat és egyesület együttműködésben, egy eu-s támogatás segítségével, kitekintett a település falain kívülre is. A projekt középpontjában munkanélküli emberek képzése és foglalkoztatása állt. Nagy lehetőségnek gondolták ezt az életükben, ám végül a szervezet megszűnéséhez vezetett ez a projekt. Ennek több oka is volt. Egyrészt még nem volt felkészülve az egyesület arra, hogy egy ilyen nagyságrendű támogatást kezelni tudjon, másrészt nem voltak tisztázottak a viszonyok és a szerepek, harmadrészt nem kommunikálták kellőképpen a projektet a tagság felé. Ezért ahelyett, hogy erősítette volna őket a pénzforrás, számos belső feszültségeket okozott, amely a megszűnéshez vezetett.

Mindezek ellenére nem múlt el nyomtalanul az a néhány év, amelyet a közösségi munka végzésére és tanulására fordítottak. Igaz, hogy a régi egyesületük már megszűnt, de helyette alakítottak egy új, mikrotérségi szervezetet. S e mellett a hétiiek a térségi, mikrotérségi és megyei szerveződéseknek is aktív és állandó résztvevői.

Tomor

Tomor község az Edelényi kistérségben található, a Csereháton, alig több mint 200 fő lakossal. Egy nagyon összetartó cigány közösség él itt, akikkel a 2000-res évek elején együtt dolgoztam, a Közösségfejlesztők Egyesülete Helyi cselekvési programjának keretében. A programtól három dolgot kapott a közösség támogatásként: egy eszközt (számítógépet) a munkájukhoz; egy képzést, és egy fél évre szakember jelenlétét. A helyi közösségek képzése nagy élmény volt számukra, ugyanis egy másik település csoportjával vettek rajta részt, nem cigány emberekkel, akiktől nyitott, el- és befogadó magatartást tapasztaltak meg, amelyben a saját településükön nem volt részük. Elmondásuk szerint nem volt ez mindig így, mert a szüleik konfliktusok nélkül éltek a településen. Ezt azzal magyarázták, hogy a szüleik a termelészövetkezetben együtt dolgoztak a többi emberrel, voltak kapcsolataik egymással, tudták, hogy ki mire képes, és hogy számíthatnak egymásra.

A társadalmitőke-kutatások a hálózati kapcsolatoknak három típusát különböztetik meg: az összekötő, az áthidaló és az összekapcsoló társadalmi tőkét. (National Statistics 2004) Az összekötő kapcsolatok a bizalmon, a szolidaritáson alapulnak, társadalmilag homogének és zártak – ez elsősorban a megélhetést segítő kapcsolatrendszer. A társadalmi előrelépést, a mobilitást már a más társadalmi csoportokkal való kapcsolatok segítik elő, vagyis az áthidaló és összekapcsoló kötések. Az áthidaló kötések átnyúlnak a társadalmi csoportokon, kollégákhoz és távoli ismerősökhöz fűződő szálak, amelyek segítségével egy csoport hozzáférhet egy másik csoport erőforrásaihoz is. Az összekapcsoló kötések pedig ezen túlmenően a hatalommal rendelkező csoportokkal való kapcsolatokat jelentik. A tomori cigány közösség ekkor már csak összekötő

kapcsolatokkal rendelkezett, az áthidaló társadalmi tőke a munkanélkülivé válással megszűnt, az összekapcsoló kötések pedig nagy valószínűséggel korábban sem léteztek.

A fiatalok csoportjának volt egy magyarázata is erre a konfliktusra. Míg a szülők nem akartak tanulni, civil szervezetet alapítani, a saját életüket a kezükbe venni, hanem kiszolgálták a településen gazdálkodó nem cigány lakosságot – napszámban dolgoztak és dolgoznak náluk –, így természetes volt, hogy nem voltak ellentétek. A fiatalok azonban már másképp gondolkodnak az életükről, nem akarnak „szolgák” lenni, tanulnak, tudatossá válnak, és nem hagyják, hogy kihasználják őket. Ettől ijedt meg a település nem cigány lakossága, nem tudtak mit kezdeni ezzel az új helyzettel.

A támogatásként kapott számítógéppel elindultak a filmzés útján, a részvételi videózást választották a fiatalok bevonására és aktivizálására, és emellett filmeket kezdtek készíteni a saját életükről, amellyel több versenyen is sikeresen szerepeltek.

A közösségfejlesztő szakember segítségével közösségük elindult egy megtervezett és szakmailag felépített úton. Az első lépés a személyes ismerkedés és a kapcsolatteremtés volt, melyet követett a jövő tervezése, a meglévő tudások és képességek összegyűjtése, a szerepek meghatározása és a feladatok felosztása. Számomra is nagyon érdekes és meghatározó tanulás volt ez az időszak, ugyanis a kialakult bizalmi kapcsolatnak köszönhetően tabuk nélkül tudtunk egymással beszélgetni, feltárva a kultúrák és szokások közötti különbségeket. Azt hiszem, ez főleg a tinédzserek számára volt nagyon fontos, akik kíváncsian és nyitottan figyelték a körülöttük lévő világot. Emlékszem, amikor kisbaba született egy családban, azt kérdezték tőlem: „Ti szoktatok a csecsemő feje alá szentképet rakni”? Folyamatosan kaptam ehhez hasonló

kérdéseket, s ők a válaszok segítségével próbálták megérteni az őket körül vevő világot.

Azóta alakultak különböző szervezetek, volt több nagy projektjük is – közöttük foglalkoztatási is –, amelyek ideig-óráig megoldották a legnagyobb problémájukat, a munkanélküliséget, de tartós változásokat nem eredményeztek, mert a folyamatosságot nem tudták biztosítani.

Néhány éve kiléptek a településen kívülre, és tapasztalataikat továbbadták a Cserehát más településeinek, ahol megerősödtek a közösségek, és egyesületeket alapítottak. Már települési szintben gondolkodnak és nem csak a cigány közösségben, elfogadják őket, megszűntek a konfliktusaik is. Elindultak az együttműködések, összefogások – szervezetek és települések hálózata jött létre.

Arló

Arló község az Ózdi kistérségben található, Ózdtól 5 km-re a 25-ös főút mellett. Lakóinak száma közel 4000 fő (amikor 2003–2004-ben ott dolgoztunk, még 5000 fő volt), melyből a cigány és nem cigány emberek aránya fele-fele. Az oktatási intézményekbe már csak roma gyerekek járnak, a többieket Ózdra hordják a szüleik. Így reggel elmennek és este hazaérnek, nincsenek a településen barátaik, kapcsolataik, s ezzel együtt kötődésük sem. Egy szegregátum található a településen, ahol a lakosság egyharmada él.

Az ózdi gyár bezárásával megszűnt a megélhetés a településen, a képzettebbek elköltöztek. Nem csak szociális problémák maradtak hátra, hanem közbiztonságiak is, ugyanis két népes család között kibékíthetetlen ellentét alakult ki, akik időnként fegyverrel is egymásra támadtak/támadnak. Kibékítésükre mediációs folyamat is zajlott – sikertelenül.

Ebbe a helyzetbe léptünk be mi, a polgármester meghívására, aki nyitott a demokratikus működésre, s az igazi önkormányzatiság megteremtése volt a vágya. Ennek kiépítéséhez hozzá is látott, de hiába szólította meg a helyieket és kérte a véleményüket, süket fülekre talált. Azt gondolta, hogy egy közösségfejlesztési folyamattal segíthetünk ezen a helyzeten, s általa sikerül párbeszédet teremteni az önkormányzat és a lakosság között.

A településről szerzett előzetes információink után először személyes beszélgetéseket kezdeményeztünk a helyiekkel. Ezt követték a közösségi beszélgetések, amelyek először települési szinten zajlottak, majd a helyiekkel szomszédságokra osztottuk a községet, és szomszédsági beszélgetésekre került sor. Ezeket követően ismét a teljes településre koncentráltunk. Egyik alkalommal sem voltak túl sokan, de olyan sem volt, hogy ne jött volna el senki. Hosszú ideig időztünk a közbiztonság kérdésénél, s amikor úgy tűnt, hogy ezen már túlléptünk és kezdhünk tevékenységeket tervezni, a következő alkalommal ugyanott folytattuk. Néhány hónap után sikerült egy akciót megtervezni és megvalósítani a település egy részének kitakarításával, amelyen együtt vettek részt a cigány és nem cigány emberek. Úgy tűnt, megtört a jég, és elindult végre valami, de ez csak a felszín volt, s ezt csak később értettem meg. Váratlan fordulattal visszatértünk a közbiztonsághoz, ahhoz a kérdéshez, hogy itt emiatt semmit sem lehet csinálni. Ekkor hívtuk segítségül a királdiakat, hátha az ő példájuk ki tudja mozdítani a helyieket a holtpontról. Ez sem sikerült, mert nem mozdultak el arról a pontról, hogy a cigány lakosság miatt Arlón semmit sem lehet csinálni. Ezt követően még néhány személyes beszélgetésre került sor a cigány, s a nem cigány közösség aktív meghatározó embereivel, s végül kimondták, hogy az a legnagyobb probléma, hogy a településen a nem cigány emberek nem hajlandóak szó-

ba állni a cigány emberekkel. Így másfél év után feladtam közösségfejlesztői ténykedésemet. Sohasem éreztem kudarcnak ezt a lépésemet, és most sem élem így meg, mert a szakmai fejlődésemhez nagyban hozzájárult az, amit a folyamat során tanultam, és az is, hogy ezt a döntést megtudtam hozni. Arlón semmi sem változott, az emberek a változatlan mellett döntöttek, aki csak tudott, elköltözött, aki pedig még nem tudott, az folyamatosan ezt tervezi.

Látható, hogy a siker nem csak az önkormányzaton múlik. Hiába kezdeményezte és támogatta a polgármester a folyamatot Arlón, hiába volt rendszeres párbeszéd a közösségfejlesztésről a testületi üléseken, először a közösségfejlesztő által képviselve, majd a helyieket is bevonva, a lakosság együttműködése nélkül megrekedt a folyamat.

Hidasnémeti

Hidasnémeti az Abaúj-Hegyközi kistérségben található, a közel 1200 főt számláló település Miskolctól 60 km-re, Kassától pedig mindössze 20 km-re van. A múltját az egyenruhás emberek jelenléte határozta meg, amelyet hátramentiségének köszönhetett. Voltak itt határőrök, vám-tisztek, vasutasok. Ezek a nagy állami munkáltatók azonban a változásoknak (EU tagságunk) köszönhetően sorra épültek le, illetve szűntek meg. Jellemzővé vált, hogy az elhagyott házakat szlovákok vásárolják meg, akik kettős életet élnek, Kassán dolgoznak és Hidasnémetiben laknak.

A községben van egy jól működő művelődési ház, sok közösséggel (színjátszók, táncosok, énekesek, nyugdíjas klub), s amelynek a vezetője részt vett a megyei Közművelődési Intézet által szervezett képzésen, amelynek egyik modulja a közösségfejlesztés volt. Ekkor határozta el, hogy egy közösségfejlesztési folyamatot indítanak náluk is, és ez 2006-ban kezdett realizálódni.

Mivel Hidasnémetiben már voltak aktív közösségek, a tagjaik közül azokat, akik szívesen bekapcsolódtak a közösségfejlesztésbe, felkészítettük az interjúzásra. A helyiek mellé jöttek még egyetemisták, így vegyes párok alakultak, akik együtt beszélgettek a település aktív, meghatározó személyiségeivel. A helyiek bevonása az interjúzásba egyrésztől megkönnyítette az első kapcsolatfelvételt, hisz nem idegenek csengettek be a lakásokba, másrészt viszont gátolta a megkérdezetteket abban, hogy teljesen őszintén elmondják a véleményüket. A felkérésendő személyek elosztásánál figyelembe vettük a helyi interjúzók viszonyait, hogy olyan helyre ne menjenek, ahol esetleg nem fogadnák őket bizalommal.

A tapasztaltakat az első közösségi beszélgetésen osztottuk meg, amelynek egyik konklúziója a művelődési ház vezetőjének megdöbbenése volt. Elcsodálkozott azon, hogy miért mondják azt az emberek, hogy nincs semmi a településen, amikor vannak programok, működnek csoportok. A beszélgetés során rájöttünk, hogy ennek valószínűleg az az oka, hogy nem megfelelő a helyi kommunikáció. A nyilvánosság kérdése egyébként is kardinálissá vált a beszélgetések során. Volt ugyan egy helyi újság, amelyben az önkormányzat, az intézmények hírei jelentek meg, ad hoc jelleggel. Az első cselekvése az aktív magnak az volt, hogy ennek az újságnak az ügyét kézbe vette, s átszerkesztette egy magazin jellegű lappá, felállított szerkesztőbizottságot, rovatfelelősöket, és a megújult, immár közösségivé vált újság negyedévente, azóta is rendszeresen megjelenik.

Az az első perctől kezdve foglalkoztatta az aktív mag tagjait, hogy az interjúkból csak 70 ember véleményét ismerték meg, és nem mindenkiét. Ezért hozzáláttak a közösségi felmérés kérdőívének elkészítéséhez, amelyet eljuttattak minden háztartásba, hogy mindenki elmondhas-

sa azt, amit ő gondol a községről. A kérdőív eredményeit tartalmazó kiadványról a polgármester is úgy nyilatkozott, hogy bibliaként fogja használni.

A közösségi felmérés egyik fontos célja, hogy még több embert aktivizáljon, ösztönözzön cselekvésre, de ehhez olyan alternatívákat és szerepvállalási lehetőségeket kell felkínálni a kérdőív egy-egy kérdésénél, ami készíti is erre az embereket. A hidasnémeti kérdőív ezt a szerepét nem igazán töltötte be, hiába hívtam fel a készítők figyelmét erre. Őket inkább érdekelték a települési szomszédsági viszonyok, a társadalmi tőke jellemzői, a vélemények, mint a cselekvésre bátorítás. Ennek ellenére nagyon sokféle történés indult el a közösségi felmérés hatására, az aktív helyi lakosok különböző összejöveteleken képviselik magukat és településüket, programokat szerveznek maguknak, a közösségi munkások csoportjának is és a település lakosságának is. Jó látni a levelezőlistájukon megérkező meghívót a havi találkozóra, hogy ez még mindig rendszeres.

A művelődési ház is megerősödött ezzel az újabb csoporttal, a közösségi munkásokéval, a népművelőnek az egyszemélyes művelődési házban lett egy segítő csapata, olyan emberekből, akikre mindig számíthat, akikre építhet, s az intézmény lassan elindult a közösségi művelődés útján.

A közösségfejlesztői beavatkozás felgyorsítja azokat a folyamatokat, amelyek a helyi közösségben már potenciálisan megvannak, de ahhoz, hogy manifesztálódjanak, bátorításra és a képessé tétel sok-sok formájára van szükség. Így történt ez Hidasnémetiben is, hiszen a közösségi művelődés mind a közösségben, mind a művelődési ház vezetőjében már korábban is ott munkált – lehetőségként.

2.3.3 A térségi szintű közösségfejlesztések

Észak-Abaúj

2005-ben már közösségfejlesztőként dolgoztam a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési Intézetben, s a Dialóg Egyesület elnökeként is közösségfejlesztési folyamatokat generáltam. A két szervezet munkája kiegészítette egymást, s ez a helyzet nekem is tág lehetőségeket és perspektívát nyújtott a szakmai kiteljesedésemhez. Ekkor merészkedtem ki először egy addig még általam ismeretlen szintre: a településszintű munka mellett ekkortól már térségi szinten is elkezdtem dolgozni. Foglalkoztatott az a szakmai kérdés, hogy az önmagukban meglehetősen erőtlen, de egymáshoz közel lévő települések hogyan tudnának együtt gondolkodni, együtt dolgozni, egymást erősíteni. Észak-Abaújban találtam ehhez partnert, egy köztisztelőben álló, a térségben ismert és elismert ember személyében, aki első körben 11 embert szólított meg, olyanokat, akik a saját települési közösségükben meghatározóak voltak, s akik valamilyen közösségi tevékenységgel foglalkoztak, foglalkoznak. Az első alkalommal még mindnyájan eljöttek, majd hét település képviselője tartott ki (Gönc, Telkibánya, Abaújvár, Pányok, Zsujta, Hidasnémeti, Hejce), s ezek az emberek és településközösségeik azóta is aktívan együtt dolgoznak.

A kezdetekben nem tettünk mást, mint ismerkedtünk egymással. Havonta találkoztunk, mindig másik településen, ahol lehetősége volt a vendéglátóknak a falujuk, városuk bemutatására. Kiderült, hogy hiába vannak egymástól csupán néhány km-re, nem ismerik egymást, nem tudják, mire büszkék a szomszédos település lakói. A külső szem megerősítette a településeken élőket abban, hogy igenis fontos értékeik vannak, amelyekre lehet építeni, az ötletek pedig közös cselekvésre inspirálták őket.

Az ismerkedés mellett feltérképeztük a valamennyi településen megjelenő problémákat, majd a közös feladatok felvázolására, rangsorolására és a közös cselekvésre került sor.

A résztvevők a havi rendszerességű találkozókra sok esetet hoztak be elemzésre a saját tapasztalatukból, s ezek lehetőséget biztosítottak a közös tanulásra. Emellett szükségét látták szervezett, formális képzés összehozásának is, ahol a közösségi munka mellett foglalkozhatnak magukkal is, a „hogyan tovább” kérdésével. Ekkor fogalmazódott meg az igény egy közös, a hét település által létrehozandó egyesület iránt, amelyet FOGADÓ Észak-Abauji Községfejlesztők Köre Egyesület (FÉSZAK) néven alakítottak meg. A szervezet vezetőségét is ennek megfelelően állították fel, egy települést egy fő képvisel benne, azok, akik szervezik a saját településüket, tartják a kapcsolatot a szervezet és település között. Egy kicsi hálózat épült fel így az évek alatt.

Egy idő elteltével már szerették volna minél szélesebb körben is bemutatni a létrejött új egyesületet, és közben a településeknek is lehetőséget biztosítani az erőforrásaik felmutatására. Erre egy vásári forgataghoz hasonló nagyrendezvényt szerveztek a központi városban, Göncön, ahol műhelybeszélgetéseken szakmai kérdésekkel is foglalkoztak, az ifjúság, a fenntartható fejlődés és a vidékfejlesztés témakörein keresztül.

A közös gondolkodás, a közös cselekvés olyan erőt adott az abban résztvevőknek, hogy szinte mindezzel párhuzamosan indultak el a településeken belüli szervezkedések is. A FÉSZAK-ban aktív emberek csapatot toboroztak maguk köré, elkezdték megszólítani, bevonni az embereket. Majd sorra alakultak a települési egyesületek is.

A közös havi találkozókon erősítették, bátorították egymást, ha valamelyik településen épp a mélypontján volt a folyamat (és ettől a kezdeményező is), akkor egy másik épp a csúcsponton volt. Ez volt az, ami erőt adott nekik, mert valaki vagy valami mindig kimozdította őket a beletörődésből, a lemondásból.

A FÉSZAK – már térségi szerepéből fakadóan is –, az első perctől kezdve fontosnak tartotta az érdekérvényesítés felvállalását, a hét település, a mikrotérség képviselőjét. A LEADER-program adta fel nekik a leckét. Képesek lesznek-e két nap alatt mozgósítani a hét település önkormányzatait, vállalkozóit és civil szervezeteit? Sikerült nekik, ráadásul olyan színvonalasan is tették ezt, hogy a FÉSZAK bekerült a civil stratégiát készítő munkacsoportba, majd a LEADER-szervezet vezetőségébe is, ahol lehetőségük nyílt a közösségfejlesztés, a közösségi alapú fejlesztés értékeinek a bevitelére.

Mindezek ellenére elégedetlenek voltak, úgy érezték, hogy zárt a körük, nem ismerik őket eléggé a településeken, illetve hogy külön-külön a települések sem elég erősek. Úgy döntöttek, szükség lenne a településeken közösségi felmérésre, melybe ekkor öt község vágott bele. Először egyetemistákat bevonva interjúztunk a településeken, majd az interjúk eredményeit rendszerezve adtuk vissza az ott élőknek. A felmerült problémakörökre az aktív mag kérdőívet készített, melyet minden háztartásba eljuttattak, majd rögzítették és elemezték a válaszokat, és elkészítettek egy összefoglaló kiadványt, amelyet minden házhoz elvittek. Ezt követték a települési szintű beszélgetések, a kiadvány tartalmának ismertetése, majd a továbblépés megtervezése.

Közben a FÉSZAK aktivistái továbbra is havi rendszerességgel találkoztak, összevetették a településeken zajló közösségi felmérések állását, megbeszélték a problémákat, és megoldásokat kerestek rá. Legfontosabb közös felada-

tuknak a kommunikáció szervezését tekintették, mind befelé, mind kifelé. Honlapot kezdtek szerkeszteni, újságot írni, ahol bemutatkoztak, és bemutatták tevékenységeiket is. Az újságot a hét település valamennyi háztartásába eljuttatták.

Működő közösségek jöttek létre a településeken és egy hálózati együttműködés a települések között, amelyből néhány település esetében, sajnos az önkormányzatok kimaradtak.

Most egy újabb kihívás előtt állnak, szeretnék a települési közösségekbe bevonni, integrálni a kimaradtakat, akik között sok a mélyszegénységben élő. A településeken közösségi tereket, úgynevezett settlement házakat nyitottak ki, ahol a települési közösségi munkások szervezésében, közösségfejlesztő szakemberek támogatásával közösségi alapú szolgáltatásokat építenek ki. Emellett a folyamatból eddig kimaradt döntéshozókat is próbálják megszólítani, közös ügyeket keresve velük.

A FÉSZAK működése tudatosan tervezett és szervezett lett. Foglalkoznak a stratégiájukkal, hosszú távú célokat tűznek ki, melyekhez cselekvési utakat határoznak meg, és ezek nemcsak tervek maradnak az esetükben.

Az új kihívást a települések együttműködésében az a fajta érdekképviselet jelenti, amelyet azért folytatnak, hogy elképzeléseik megjelenjenek a közösség által irányított helyi fejlesztési programokban (CLLD Community-led Local Development), és közösségeik további fejlesztését szolgálja. Ez a vidékfejlesztés újabb hétéves tervezésére irányul, amelynek létrehozása, nevével ellentétesen, éppen a közösségek kihagyásával, mellőzésével történik. A FÉSZAK azonban hozzálátott a közösségi tervezés népszerűsítéséhez, a különböző szektorok képviselőinek összehozásához, hogy ez ne a Rothman által jellemzett, hagyományos társadalmi tervezési folyamat legyen, ahol a közösségi részvétel nem lehet alap, mert a változáshoz úgymond igazi szakértő tervezőkre van szükség.

Sajómenti Civilek

Az észak-abaúji sikereken felbuzdulva újabb településközi munka indult el a Sajó mentén található hat település részvételével. Ez az elképzelés nem volt új keletű, már korábban megfogalmazódott Hét község aktív magjában. A Sajó folyó, amely természetes kapocs a települések között, szimbólumként szolgált a közösségi szinten történő összefogáshoz. A héti önkormányzat, összefogva a civilekkel, írt minden sajómenti település polgármesterének az ötletükről (közel 70 városnak, falunak, mert a határon túliakat is megszólították), amelyre összesen két válasz érkezett. Elkeseredtek az érdektelenségen és nem próbáltak meg más módszert használni a települések megszólítására, látszólag feladták, de azért ez az elképzelésük gyakran szóba került találkozásaink alkalmával. Javasoltam, hogy kezdjünk hozzá kicsit másképp, válasszunk ki egy kisebb földrajzi egységet, 8–10 településsel, amelyeken keressünk közvetlenül kapcsolatokat. Megtetszett ez az elképzelés a hétieknek, átgondoltuk, hogy melyik településen kit ismernek, kit gondolnak aktív és elismert közösségi embernek és végül az ajánlásaikkal, 12 községben kerestem fel egy-egy embert. Egy külső fejlesztő beavatkozása ilyen helyzetben esélyesebb, mint a helyieké. S valóban, a személyes beszélgetések, a bizalomépítés mellett szóba került az együttműködés is mint lehetőség: látnak-e közös utakat, s van-e a környékbeli településen olyan személy, akit jó szívvvel tudnának ajánlani megkeresésre. Ezek után került sor a közös találkozóra, ahol az elején még több település képviseltette magát, de a lemorzsolódást követően hat település maradt együtt (Sajókaza, Sajóivánka, Vadna, Sajóalgóc, Sajóvelezd, Hét), amelyek közösségei azóta is együtt dolgoznak.

Az első perctől kezdve az volt az elképzelésük, hogy valamit csinálniuk kell, amivel bemutatkozhatnak,

megszólíthatják a helyi lakosokat. Meghirdettek a hat községben egy fotópályázatot – A Sajó két arca címmel –, amelynek anyagából vándorkiállítás szerveztek, megünnepelve az alkotókat, és bemutatva új keletű együttműködésüket.

Ezt egy hosszabb szünet követte, amely alatt, ha találkoztak egymással, mindig a települési kiállításokat emlegették, jó érzéssel gondoltak rá vissza. Egyszer csak meghozták a döntésüket: ennek nem lehet csak így vége, ezt folytatni kell! Ennek immár hat éve, és azóta is mindig másik településen találkoznak havonta, közös programtervet állítanak össze évente, és a létrehozott Sajómenti Civilek Egyesülete az idén ünnepli ötödik születésnapját.

Fő profiljuk a helyi lakosoktól összegyűjtött tárgyakból rendezett kiállítás (falvédők, régi rádiók, játékmacik stb.), amelyet körbevisznek mind a hat településen. Emellett a településeken működő amatőr csoportok is többször bemutatkoztak, külön foglalkoznak az ifjúsággal, és nagyon sikeres volt az egészségnapjuk. Mindezt teszik önkéntesen, a legtöbb esetben pénz nélkül. Egyetlen dolog van, amire mindig számíthatnak: egymás segítségére, a településeken rendelkezésre álló eszközökre, infrastruktúrára.

S megnyerték az első közös pályázatukat, ami nem jelentett ugyan túl sok pénzt, de ahhoz eleget, hogy egyszerre csak pénzük lett mindahhoz, amit előtte önerőből, önkéntesen csináltak. Hónapokon keresztül foglalkoztunk ezzel a helyzettel, átbeszélve a pénz elosztását, közösen határozva meg az elköltését. Azt hiszem, ekkor egy életre megtanulta ez a csapat, hogy mindig mindent közösen kell megbeszélni, tiszta viszonyokat kell teremteni, és el kell jutni a kompromisszumos, még inkább a konszenzusos megoldásig.

2.3.4 A nagy beavatkozások

A települési és térségi tapasztalatok azt mutatták, hogy egymás példái és az együttműködések nagyszerűen tudják erősíteni a cselekvő embereket. Ekkor vált tudatossá a megyei hálózatépítés, és született meg az az egymásra épülő, nagy erőket mozgósító, két ütemben zajló beavatkozás, amely immár több kistérségre, mikrotérségre terjedt ki, és épített az előző közösségfejlesztési eredményekre, tapasztalatokra. A további beavatkozás a közösségfejlesztés és felnőttképzés összekapcsolására irányult, tudatosítva az emberekben a tanulás, a közösségi tanulás, a tudás, a helyi tudás jelentőségét, használatát az életükben és mindezeknek hálózattá kapcsolását.

Négy, egymástól eltérő adottságú, Borsod-Abaúj-Zemplén megye négy égtáján található kistérségben, volt az első kísérlet: az ózdi, az edelényi, a mezőcsáti és a sátoraljaújhelyi kistérségekben. Ezek a területek mind földrajzilag (Mezőség, Zempléni-hegység, Cserehát, Bükk és Sajó-völgye), mind múltjukat tekintve (nehézipari, mezőgazdasági, turizmusra épülő) eltérőek. Különböznek abban is, hogy volt, ahol már történtek közösségfejlesztési folyamatok (ózdi kistérség), míg mások most hallottak először erről (edelényi, sátoraljaújhelyi kistérségek), és volt, ahol másféle beavatkozás zajlott (a mezőcsáti kistérségben a Szent István Egyetem végzett kísérleti munkát: kistérségi stratégia elkészítése, közösségi részvétellel).

Központi szerep jutott itt a **hálózatépítésnek**, ezért első lépésként tananyagot készítettünk *A közösségi tanulás és tanítás elmélete és gyakorlata* témában. A tananyag közösségfejlesztési és felnőttképzési ismereteket tartalmazott, s a képzést a megye közművelődési intézeteiben dolgozó szakembereknek hirdettük meg. Úgy gondoltuk, hogy ők lehetnek útmutatói, szakmai segítői a közösségi

munkának, a települési és kistérségi hálózatok létrejöttének. A program megvalósítója a Megyei Közművelődési Intézet volt, s egyértelműen a művelődési házakat tekintette partnereknek. A városi nagy intézményeket, amelyek főleg rendezvényszervezéssel foglalkoztak, nem tudtuk bevonni, annál inkább a kistérségi népművelőket. A képzést követően is figyeltünk arra, hogy ez a csapat együtt maradjon, ezért rendszeres találkozókat szerveztünk. Kiválasztódtak azok a személyek, akik elkötelezték magukat a közösségfejlesztés, közösségi munka iránt, s akikre a későbbiekben együttműködőként tekinthettünk. Bekapcsoltuk őket a megyei hálózatba, illetve további munkákat szerveztünk településeikre, amely megerősítette őket saját helyükön és közösségi szerepükben.

Közben elindult egy **kutatás** mind a négy kistérségben. Minden településre eljutottunk (105), és mindenhol beszéltünk 4–5 emberrel (ez közel 500 kérdőívet és interjút jelentett). Őket az előző kapcsolatainkon keresztül, illetve ahol nem volt, ott a polgármesterek segítségével választottuk ki. Azt kértük, hogy olyanokat ajánljanak megkeresésre, akik valami miatt fontosak a közösségben, akik köztisztviselőként állnak, akikre odafigyelnek a többiek. Nyilván ez befolyásolta a kutatás eredményét, de a kistérségi hálózatépítés szempontjából fontos volt, hogy olyan embereket kezdjünk el első körben felkészíteni, akik akarnak és tudnak is cselekedni, akik tovább tudják építeni a hálózatot újabb és újabb emberek bevonásával.

A kutatáshoz kétféle módszert használtunk. Kérdőívvel a képzési szükségleteket tártuk fel, a felnőttképzésről és a tanulás fontosságáról alkotott véleményeket. Kiderült, hogy nincsenek a térségekben felnőttképzéssel foglalkozó intézmények, valamint az, hogy a közösségi tudást, a közösség számára hasznosítható ismereteket fontosabbnak tartják a megkérdezettek, mint az egyénit.

Interjúk segítségével a közösségi viszonyokra kérdeztünk rá. Ez egyrészt vonatkozott a településen belüli, másrészt a települések közötti kapcsolatokra. Az összegzésből láthatóvá vált, hogy nincsenek kapcsolatok a települések között, mindössze egymás rendezvényeire járnak, de a tudatosan szervezett és felépített együttműködések még önkormányzati szinten is hiányoznak. Azt is tapasztaltuk, hogy azért a legtöbb helyen vannak működő csoportok, tenni akaró emberek, csak nem tudják, hogy hogyan kezdjenek a partnerség építésébe. A beszélgetések végén mindenkinek megajánlottunk egy, a térségben megszervezésre kerülő közösségimunkás-képzést.

Mind a településszám, mind a megkérdezettek száma nagy erőket kívánt tőlünk. Ehhez segítséget a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke adott, ahonnan 60 hallgató csatlakozott a négy kistérségben folyó munkához, négyszer öt napra. Ekkor alakult ki a jó kapcsolat a tanszékkal. A későbbiekben is többször dolgoztunk együtt, hol csak települési interjúzásban, hol nagyobb kutatásban.

Szerettem a hallgatókkal dolgozni, alázattal és szakértelemmel fordultak az emberekhez, és kíváncsian figyelték a közösségfejlesztői szakmát, ami eltér az antropológiától. Nem kellett őket az interjúzás, a kérdőívezés módszertanából felkészíteni, csak a közösségfejlesztésből, arról, hogy mit miért csinálunk, vagyis hogy nem a megfigyelés áll a középpontban, hanem a cselekvésre biztatás, az ösztönzés.

A kutatás eredményeire építve a kistérségekben **képzések** valósultak meg: falusi vendéglátó a leendő vállalkozóknak és számítógép-kezelő tanfolyam a kistelepülések civil szervezeti vezetőinek és önkormányzatok alkalmazottainak. Ezek mellett Európai Unió ismeretekre, konfliktuskezelésre és életvezetési technikákra is szerveződtek képzések.

A térségekben való megjelenésünket követően két hónap múlva kiküldtük a felhívásokat a közösségmunkás-képzésre azoknak, akik jelezték iránta az érdeklődést. Így indult el párhuzamosan a négy kistérségben a képzés, amelyen 62 fő vizsgázott le.

Voltak dilemmák, hogy vajon mennyire fognak az emberek bekapcsolódni és mennyire lesznek kitartóak, amikor a saját idejüket, hétvégéjüket kell a tanulásra szánni úgy, hogy semmilyen más juttatást nem kapnak. Az érdeklődés intenzitása, a végzők létszáma bebizonyította, hogy magáért a tanulásért, a tudás megszerzéséért is hajlandóak az emberek áldozni. Nyilván könnyebbség volt, hogy pénzükbe nem került.

Minden kistérségben más, de mégis hasonló lett az eredmény: a mezőcsátiban alakult egy kistérségi közösségi munkás egyesület; az ózdiban megerősödtek a településen dolgozó aktív emberek; a sátoraljaújhelyiben az egy településen élőket hozták össze a képzési alkalmak, akik felbátorodva elkezdtek szervezkedni; az edelényiben lett egy csapat, akikben kialakult az igény, hogy jobban megismerjék egymást és egymás településeit. E mellett az érdeklődőknek, a már szélesebb perspektívában gondolkodóknak (akik ki tudtak lépni a települési szintről) fel tudtuk ajánlani ahhoz a megyei hálózathoz való csatlakozást, amelyet a Dialóg Egyesület működtet.

A *közösségi tanulás és tanítás* képzésben aktivizálódott népművelők elköteleződésére épült a következő program. Tudatosan, több hónapon keresztül zajló **közösségi tervezéssel** építettük fel, amelyben nemcsak a szakemberek vettek részt, hanem a térségekben élők is. Ezek a települések: Hidasnémeti (Észak-Abaúj), Sajókaza (Sajó mente), Tiszakarád (Bodrogköz), Mezőcsát és Edelény. Hidasnémetiben a program az észak-abaúji közösségfejlesztési folyamatra, a FÉSZAK-együttműködésre épült, Sajókazán

a Sajómenti Civilek Egyesületének településeire, Mezőcsáton a létrejött kistérségi egyesületre, míg Edelényben és Tiszakarádon egy-egy intézményt, embert volt hivatott megerősíteni a program, hogy ott is elinduljon a hálózatosodás.

Látható volt, hogy a megerősödéshez további emberek bevonása és tudásbevitel szükséges. Ennek módszerévé a **formális és nem formális képzési alkalmak** váltak.

Sokan vettek már részt közösségfejlesztői képzésekben a megyénkben, de mivel a települési, térségi aktív mag folyamatosan bővül, az újabb és újabb emberek bekapcsolódásával folyamatosabbá váló képzési tevékenységre van szükség.

Építve az előző képzés tapasztalataira, átalakítottuk a hosszú (160 órás) *Közösségi tanulás és tanítás elmélete és gyakorlata* tananyagot 90 órássá, és *közösségi mentor* néven akkreditáltattuk. A képzési program kétharmada közösségi munka ismereteket tartalmaz, míg egyharmada felnőttképzést, amelynek nincsenek módszertani elemei, hanem a felnőttképzési rendszerben és típusaiban való eligazodást segíti. Ebből a képzésből kettőt szerveztünk meg, összesen 30 fővel.

Mint ennek a megyének szinte minden részén, ezekben a térségekben is az egyik legnagyobb problémát a munkanélküliség és a szolgáltatások elégtelen szintű elérése jelenti. Az is láthatóvá vált már az évek alatt, hogy nem fognak nagy befektetők odatelepülni és munkahelyeket létrehozni, és a szolgáltatások fejlesztését sem fogják kívülről megszervezni, ehhez a helyiek összefogása szükséges, közösségi vállalkozások létrehozásával. A térségekről meglévő több éves tapasztalat rámutatott arra, hogy az emberekben sem tudás, sem bátorság nincs ahhoz, hogy vállalkozásokat indítsanak – még egyénieket sem, nemhogy közösségit. Egy dolog azonban több helyen már

adott volt: a bizalom, amely az elmúlt évek közösségfejlesztésének köszönhetően épült ki. Ezekre a problémákra reagált *A közösségi vállalkozások alapítása és működtetése* 90 órás tananyag kidolgozása, akkreditálása, majd négy térségben (Észak-Abaúj, Sajó mente, Mezőcsáti kistérség, Bodrogköz) képzés lebonyolítása.

Ám hiába volt igény erre a tudásra, hiába voltak az emberek között bizalmi kapcsolatok, hiába volt elképzelés arra, hogy hol mit lehetne csinálni, mire kellene vállalkozni, és hiába kapták meg ehhez a támogatást a képzéssel, készítették el az üzleti terveiket, mégsem alakultak közösségi vállalkozások, mert a bátorságuk még mindig hiányzik hozzá. Inkább várják a megoldásokat, a gondoskodást kívülről, mintsem ilyen nagy fába vágják a fejszéjüket. Nyilván ezt a fajta hozzáállást a pályázatokkal támogatott szociális szövetkezeti programok is erősítik, hisz nem hosszú távban gondolkodnak a támogatók, csupán két években, ami nem elegendő ahhoz, hogy az újonnan alakult vállalkozások megerősödjenek és megálljanak a saját lábukon. Ezért a legtöbb ilyen módon létrejött szövetkezet a támogatás befejezésével megszűnik. E példák sem erősítik a vállalkozási kedvet.

Mégsem tartom fölöslegesnek ezt a képzést. Azért sem, mert hiszek abban, hogy minden megszerzett tudás nyitottabbá és magabiztosabbá teszi az embereket, és azért sem, mert abban is bízom, hogy további bátorítással majd csak elindulnak ezen az úton is a közösségek.

Azonnali haszna is volt a közösségi vállalkozás képzésnek, hisz a települési, térségi aktív magba bekerült egy újfajta gondolkodásmód, és olyan emberekkel bővültek, akiket éppen ezzel a témával lehetett megszólítani és elkötelezetté tenni.

A nem formális képzésekre mind az öt térségben **tanulóköröket** szerveztünk. Az tanulóköröknél a kiindulópont

a résztvevők kívánsága és szüksége. A társadalomra, a helyi közösségekre próbál hatással lenni, találkozási lehetőségeket és alkalmakat teremtve az embereknek. Kis csoportok jönnek össze, az ismeretek szabad keresése jellemzi. A csoport összetétele nagyon változatos, különböző tudásokkal rendelkező emberek alkotják. A résztvevők a tanulókörön keresztül lehetőséget kapnak a társadalom építésében való részvételre, tanulnak kommunikációt és együttműködést, valamint a részvételt a kulturális a társadalmi és a politikai életben.

Azért merült fel a tanulóköri forma, mert olyan településekről van szó, ahol több éves múltja van a közösségfejlesztésnek, ahol elindult az ott élő emberek között egy közös gondolkodás a településükről, az ott élők lehetőségeiről. Változások kezdődtek, amelybe jól illeszkedik a tanulókör, sőt segítheti is azzal, hogy helyben megfogalmazott hiányzó tudásra helyben meglévő tudás átadása történik; illetve a helyi cselekvésekben a résztvevő emberek köre bővül és elkötelezettségük erősödik.

A tanulóköröket kutatás előzte meg, amelyet a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke végzett. Az öt térségben **tankatalógust** készítettek, amely tartalmazta azokat a tudásokat, amelyeket az emberek szívesen megtanítanak másokkal, illetve azokat az igényeket, amelyet tanulnának másoktól.

Erre a kutatásra építve szerveződtek a tanulókörök, térségenként öt témában, témánként öt alkalommal.

Ssz.	Kistérség neve	Képzés címe	Képzés helyszíne	Képzés óraszám	Rész- vevők száma
1	Edelény város és az edelényi kistérség	Kézműves	Edelény	25	25
2		Veterán motorok szerelése	Edelény	25	25
3		A történelmi Torna vár- megye helytörténete	Hidvégdárdó	25	25
4		A történelmi Magyar- ország hímezései	Edelény	25	25
5		Német nyelv-készség- fejlesztés	Edelény	25	25
6	Hidasnémeti település és az észak-abaúji kistérség	Gasztronómia	Gönc, Abaújvár, Telkibánya	25	59
7		Kézimunka	Abaújvár, Zsujta	25	55
8		Informatika	Telkibánya	25	60
9		Népi kismesterség, néptánc	Hidasnémeti	25	25
10		Mezőgazdaság	Gönc	25	25
11	Mezőcsát és a mezőcsáti kistérség	Számítógépes ismeretek	Mezőcsát	25	35
12		Számítógépes ismeretek	Mezőcsát	25	30
13		Hagyományőrző ételek készítése	Mezőcsát		
14		Idegen nyelvi önképző kör, angol készség- fejlesztő nyelvi kurzus	Mezőcsát	25	35
15		Illemtan és társastánc	Tiszakeszi		
16	Cigánd település és a bodrogközi kistérség	Praktikus ismeretek	Tiszakarád	25	56
17		Néphagyományőrzés és kézműves önképzőkör	Cigánd	25	35
18		„Ügyeskezek”	Karcsa	25	48
19		Népdal	Felsőberecki	25	55
20		Együtt-egymásért	Nagyrosvány	25	61
21	Sajókaza település	Kézműves	Sajókaza	25	61
22		Tájházi foglalkozások	Sajógalgóc	15	51
23		Gyógynövényes ismeretek	Hét	25	150
24		Angol készségfejlesztő nyelvi kurzus	Sajóivánka	40	56
25		Hagyományőrzés a zenében, táncban	Vadna	25	80

Ez azt jelenti, hogy az öt térségben összesen 25 tanuló kör volt, ez 125 alkalmat jelentett, amelyeken összesen 1080 fő vett részt (van olyan személy, aki több alkalmon is ott volt). A témáját tekintve főleg hagyományápolás (kézimunka, tánc, fafaragás), gasztronómia, kézművesség, számítógépes ismeretek, nyelvismeret, mezőgazdasági és gyógynövényismeretek jelentek meg. A demokráciáról, az állampolgáriságról való tanulás igénye még ezekben a térségekben sem fogalmazódott meg, annak ellenére, hogy több éve jelen vagyunk mi, közösségfejlesztők. Ez minden bizonnyal betudható annak is, hogy hiányzik az állampolgárrá való felkészítés mind a közoktatásból, mind a felnőttképzésből, így hiányzik az a fajta gondolkodás is róla, hogy ezzel dolgunk van, erről ismereteket kell szereznünk ahhoz, hogy jobban tudjuk szervezni-vezetni az életünket.

Ennek ellenére a tanulókörök nagyon sikeresek voltak. Nemcsak azért, mert sokan részt vettek benne, és mert sok új ismeretet szereztek a résztvevők, hanem azért is, mert egy másféle gondolkodás indult meg a felnőttképzésről. A tervezés során, több helyen is felmerült, hogy van-e nekik közülük egyáltalán a felnőttképzéshez mint szervezőknek, megvalósítóknak és „tanároknak”? A tanulókörök végére rájöttek, hogy a felnőttképzés nemcsak az, ha valaki tanárokától szakmát tanul, hanem van egy informális része is, amit ők is tesznek szinte minden alkalommal, amikor összeülnek valamit közösen tervezni, vagy megvalósítani az elképzeléseiket. E mellett közösségi kezdeményezéseik is sokasodtak és erősödtek, hisz arra a sok emberre, akik bekapcsolódtak, már számíthatnak a települési közösségi munkák során, illetve ezzel segítséget is kaptak az aktív mag bővítésére. Elmondásuk szerint sokkal könnyebb volt az emberek megszólítása így, hogy egy konkrét tevékenységre hívták őket, mint amikor csupán közösségi beszélgetésre.

2.3.5 Kimerészkedés a városi terepre

2009-ig a munkák középpontjában a vidéki térségek álltak, amikor is elkezdődött egy közösségfejlesztési folyamat Miskolcon, az Avas-városrészben. Az 1973–1985 között, három ütemben épült lakótelepen 38000 ember él együtt, négy- és tízemeletes házakba zsúfolva. Intézményi ellátottságát tekintve vannak bölcsődék, óvodák, általános iskolák, több középiskola, amelyet nem csak a városrész használ, gyermekjóléti és szociális intézmények, orvosi rendelők, rendőrőrs, egyházak. Szolgáltatásokkal is jól ellátott: kisebb boltok, nagyobb üzletek, posta, bankok. A posta mellett még egy piac is található. Ami nagyon hiányzik, az a közösségi tér, ugyanis anélkül építették meg az Avast.

Úgy kerültünk az Avasra dolgozni, hogy a Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium szeretett volna nyitni a lakótelep felé, és azt gondolta a Jezsuita rend, hogy ahol az általa működtetett intézmény található, ott neki köze van a településrészhez is. Az akarat megvolt, de hiányzott hozzá a tudás. Ezért a gimnázium akkori igazgatója közösségfejlesztő szakembereket hívott segítségül. Olyan jól sikerültek az első ismerkedős és tervezős találkozások, hogy a Dialóg Egyesület „ott ragadt”, és azóta is dolgozik az Avas városrészben.

Munkánk három jól elkülöníthető szálon zajlik. Az **ifjúsági közösségfejlesztés** az első perctől kezdve adta magát, miután egy középiskolával kezdtük el együtt gondolkodni. A csoport magját azok a jezsuita tanulók adták, akikkel az első **képzést** tartottuk. Majd bővült a csoport más iskolákból érkezettekkel, sőt a csoport vezetését is átvették tőlünk már, s minket csak akkor hívnak, amikor szakmai kérdéseik merülnek fel, vagy tovább akarnak lépni a közösségfejlesztés megismerésében.

Rendszeres találkozósaikon foglalkoznak magukkal, a városrész problémáival, képviselik a csoportot különböző

fórumokon, illetve különböző **akciókat** szerveznek az Avasra, amelyekkel fel szeretnék hívni az ott élők figyelmét arra, hogy mindenkinek tennie kell azért, hogy változás történjen.

A másik csoport, akikkel szintén a kezdetektől együtt dolgozunk, az Avason található intézmények csoportja. Az igény szintén a Jezsuita Gimnázium egykori igazgatójában fogalmazódott meg. Hiába vannak egy jól lehatárolható területen ezek az intézmények, semmilyen párbeszéd sincs közöttük. Ebből az igényből indult el a **szakmaközi, intézményközi műhely**, melynek keretén belül havonta ültek és ülnek le az intézmények képviselői. Fontos kihívás volt számukra, hogy képviseljék az Avas városrész érdekeit az Integrált Városfejlesztési Stratégiában. Első lépésként megismerték az elkészült dokumentumot, megfogalmazták kérdéseiket, amelyet eljuttattak a városvezetés illetékeseihez, és meghívták a főépítést egy egyeztetésre. Úgy tűnt a kezdetekkor, hogy felvállalják a városrész érdekvédelmét, de hamar kihátráltak e feladat alól, s megmaradtak havonta összejáró–egyeztető műhelynek, annak ellenére, hogy közösségfejlesztő szakemberek is támogatják őket.

Nem látják még azt, hogy szakmaközi együttműködésekkel, hosszú távú elköteleződéssel lehet a problémákat kezelni ahhoz, hogy tartós változás következzen be. Sőt, ami a legnagyobb nehézséget jelenti, hogy nem tudnak a szakemberek egymással mit kezdeni, nem találják azokat a pontokat, ahol csatlakozhatnának egymáshoz, ahol megerősíthetnék egymást és az ügyet.

Hosszú ideje, lassan húsz éve beszélünk hazánkban is az együttműködésről, a partnerségről. Ennek ellenére még mindig nem értik az emberek, hogy mit is jelent ez valójában. Hiába hívunk partnerségre intézményeket, az ő válaszuk erre az, hogy természetesen szívesen segítenek minket. De mi nem segítséget kérünk, hanem együttgon-

dolgot és cselekvést, a felelőségek megosztását, közös örömeiket és kudarcokat! Sok tennivaló van még ezzel a csoporttal, amíg eljutunk erre a szintre.

A harmadik szála a folyamatnak a **szomszédsági munka**. Eddig két szomszédságban kezdődött közösségi munka, s ezekben kétféle módszerrel szólítottuk meg az embereket. Egy jól lehatárolható, kis teret közrezáró, nyolc lépcsőházból álló szomszédságban, személyes beszélgetéseket kezdeményeztünk először, majd közösségit, és közös cselekvési területeket próbáltunk találni. A másik szomszédságban még kisebb egységekkel kezdtünk, egy-egy tízemeletes ház lakóit külön-külön szólítottuk meg. Arra hívtuk az ott élőket, hogy közösen tervezék meg a ház lábazatának festését. Vagyis döntsék el, mi kerüljön rá, aztán tervezzék meg a megvalósulását, és vegyenek részt a kivitelezésben. Mindkét helyen az Avas egyik legnagyobb problémájába ütköztünk: hogyan lehet egymás mellett élni, békében betartva a közösségi normákat és értékeket. E mellett nem lehet elmenni, sokkal több időt és energiát kell arra fordítani, hogy megértsék egymást az emberek, hogy kialakítsák azt a normarendszert, amely mindenki számára elfogadható.

Ennek ellenére sem tapasztaltuk azokat a fajta negatívumokat, a rossz közbiztonságot, amelyről nap mint nap láthatunk és olvashatunk a sajtóban. Sőt, nemcsak mi, kívülről jöttek nem tapasztaltuk, de az itt élők is úgy nyilatkoztak, hogy ami megjelenik az Avasról, az azért nem teljesen igaz. Itt merül fel a média felelőssége, amely hírekre vadászva folyamatosan a negatív Fészekrakó problémáról ír (bűncselekmények sorozatán keresztül lakásokat vásároltak roma családok az Avason), miközben arról nem tudósít, hogy vannak lépcsőházi közösségek, amelyek összefognak, és együtt dolgoznak. Valóban vannak problémák, de azokra ráhúzzák a Fészekrakó emblémát,

és senki nem megy utána, hogy nem csak ezek a családok nem fizetik a költségeket, hanem sokkal többen vannak azok, akik évtizedek óta ott élnek, de közben elveszítették a munkájukat, elszegényedtek és egy panellakás fenntartása sokba kerül, amit már nem tudnak a szűkös családi bevételekből kigazdálkodni.

Még jó pár évnyi tennivaló van az Avason, mindhárom szálon zajló munkában, amit a sok nehézség ellenére sem engedünk el.

Engem személy szerint nagyon izgatott – és a mai napig izgat – az, hogy nehezebb-e, más-e a városi közösségfejlesztés, mint a falusi? Vannak érzéseim, tapasztalataim, látok hasonlóságokat, de eltéréseket is, választ azonban még nem tudok erre a kérdésre adni. Mindenképpen mások a léptékek egy ekkora lakótelepen, az emberek viszonyai és viszonyulásai is sokban eltérnek. Gyakran annyira sem ismerik egymást, hogy kit hogyan hívnak, kinek kik voltak az ősei, hisz ők még nem is itt éltek. Ennek az információnak a megléte néha segíti a közösségfejlesztést, néha viszont gátja is tud lenni, amikor családok között kialakult évszázados ellentéteket hurcolnak magukkal az emberek.

Abban is eltér a két lokális egység, hogy az Avason vannak intézmények, megjelennek különböző szakmák, amire lehet építeni, míg ez a kistelepüléseken vagy részlegesen van csak jelen, vagy teljesen hiányzik.

Különség van az önkormányzatokban is, mert a városokban inkább dominál a pártpolitika, mint a falvakban. Ezért nehezebb eligazodni is benne, mint a kistelepülésen, és kihívás a közösségfejlesztő számára, hogy úgy hasson a döntésekre, hogy közben kívül is maradjon, és ne hagyja, hogy beszippantsák és egy párt eszközévé váljon.

2.3.6 Szakmai hálózatok

Megyei szintű összekapcsolódás

2008-ban Észak-Abaújban, egy program zárásaként konferenciára készült a FÉSZAK Kör Egyesület. Azon gondolkodtunk, hogy milyen programmal is töltsük fel a találkozást, ami nem túl elméleti, de mégis sokat tud adni minden jelenlévőnek. Így merült fel, hogy hívjuk meg azokat a térségeket, településeket, ahol 2001-től közösségfejlesztési folyamatok indultak és beszéljenek magukról, a munkájukról. Ez volt az első alkalom, hogy személyesen találkoztak a szervezetek és települések egymással, eddig csak tőlünk, szakemberektől hallottak arról, hogy hol mi zajlik. Annyira jól sikerült ez a találkozás, hogy a végén megfogalmazták a rendszeres találkozók igényét. Ez egyféle elvárás is volt a Dialóg Egyesület felé, amelynek mi nagy örömmel tettünk/teszünk eleget. Felmerül a kérdés, hogy miért nem kezdtek el ők szervezkedni, miért várják el az összeszervezést egy fejlesztő szervezettől, miközben már nekik is vannak tapasztalataik a közösségi munka tudatos szervezésében? Azt hiszem, a válasz abban a felismerésben rejlik, hogy a közösségek nincsenek még az ilyen mértékű szerepvállalásra felkészülve. Ahhoz még néhány lépést közösen kell megtennünk, hogy képessé váljanak rá.

Ezzel kezdődött a megyei műhelyünk története, amely azóta is működik. Évente három-négy alkalommal találkoznak egymással azok a települések, szervezetek, ahol közösségfejlesztési folyamatok zajlottak, akiket megérintett a közösségi munka. Nagy dolog ez, hisz ha csak a számokat nézzük, ez közel 40 települést és közel 20 civil szervezetet jelent, s még akkor is az, ha ahhoz mérjük, hogy a megyében 358 település van. Természetesen vannak, akiket az évek alatt elveszítettünk, pedig voltak

képzéseinken, s bekapcsolódtak a hálózati munka egy-egy mozzanatába is, de még nem köteleződtek el annyira, hogy lássák, értsék és érezzék az ebben a hálózatban rejlő erőt.

A találkozónak mindig másik település ad otthont, a helyi közösségi teret használjuk. Az első alkalom az ismerkedéssel teltek, mindenki megmutathatta, mi az ő erőssége. Érdekes volt látni, hogy mennyiféle tudás és tapasztalat halmozódott fel a települési közösségekben az elmúlt évek alatt; van, aki az ifjúság területén, a vidékfejlesztésben, a rendezvények szervezésében jó, míg más az önkormányzattal való jó partneri kapcsolat kialakításában, a helyi nyilvánosság szervezésében, vagy a közösségi színtér fenntartásában erős. Az évek alatt az is jól érzékelhető, ahogyan ezek a közösségek fejlődnek, a szakmai fókuszok áttevődnek a néhány évvel ezelőtti számukra fontos területekről egy másikra.

Az évek alatt kialakult a műhelytalálkozásoknak egy állandó forgatókönyve. Mindig nagyobb figyelmet kap az a település, amelyik a házigazda, mindig mindenki elmondja, hogy mik voltak a fontos állomások az életükben az elmúlt találkozás óta, melyek azok a kérdések, amelyek most izgatják, és miben kellene segítség. Ezek mellett minden alkalommal kitűzünk egy fontos és aktuális szakmai kérdést, amelyet körüljárunk. Volt, amikor a vidékfejlesztési stratégiát véleményeztük közösen, és küldtük el észrevételeinket, volt, amikor a megváltozott civil törvényvel foglalkoztunk.

Az elmúlt 5 év alatt többször foglalkoztunk magával a megyei együttműködéssel is, latolgatva, hogy miben és hogyan tudnánk erősíteni egymást. Most ott tartunk, hogy kiválasztottuk azokat a kihívásokat, amelyek ennek az együttműködésnek a közös ügyei (a közös tanulás, az érdekképviselő felvállalása, egymás megerősödésének

segítése), amivel dolgoznunk kell ahhoz, hogy továbbléphessen a megyei hálózat. E mellett előjöttek szakmai kérdések, dilemmák, amelyekkel szintén foglalkozni akarunk, mint például a mai falu, a falu– város egysége, a civil–önkormányzati együttműködés, a közösségi szintér közösségi alapú működtetése.

Már a kezdetekkor az volt a Dialóg Egyesület elképzelése, hogy egy lesz az együttműködő szervezetek között, és nem lesz a műhely működtetője. E kitűzött célt még nem sikerült elérni. A legtöbb esetben még csak akkor van információ a levelezőlistán, ha mi teszünk fel rá, s még mindig mi találjuk ki a találkozók menetét és vezetjük le azokat. Tesszük ezt kényelemből is, hisz mi közel vagyunk egymáshoz, könnyebben tudunk összeülni, tervezni. Az internet-adta lehetőségeket sem tudjuk mindenkivel használni. Ezért a következő lépések arról is szólnak, hogy a találkozókön közösen megjelöljük a következő alkalom témáját, kiválasztjuk a csapatot, akik foglalkoznak vele, és szabad utat engedünk a felkészülés megszervezésére. Ez is nagy tanulás lesz mindannyiunk számára.

Trialóg együttműködés

Kelet-Magyarországon, három egymás mellett lévő megyében működnek közösségfejlesztéssel foglalkozó szakmai egyesületek (Hajdú-Bihar megye: Életfa Egyesület; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Közös Nevező Egyesület; Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Dialóg Egyesület). 2007-ben merült fel annak az ötlete, hogy itt a végeken összefoghatnánk azért, hogy a szervezetek megerősödjenek a saját helyükön és szerepükben, külön-külön, és összerakva a tapasztalatokat, együtt is.

A szervezetek erősségeinek feltárása során kiderült, hogy ki-ki másban jó, és ha ezt összerakjuk, egy ütőképes csapatá válhatunk. Az egyik helyen a sok terepmunka

során szerzett tapasztalatok vannak meg, a másikon az önkéntesség területén szerzett jártasságok, a harmadikon a sokféle szakember együttműködéséből adódó élmények és eredmények.

A találkozókön megismertük egymást, de úgy gondoltuk: az igazi kihívás az lenne, ha együtt cselekednénk. Kidolgoztunk egy tananyagot szociális szakemberek számára közösen, amelyből azóta már több képzést is megvalósítottunk, illetve közösen indítottunk közösségfejlesztési folyamatokat Kéked (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) és Létavértes (Hajdú-Bihar megye) településeken. A terepen végzett közös munka sok szakmai kérdést vetett fel bennünk: az önkormányzatok helye a közösségfejlesztési folyamatokban; az együttélési nehézségek a cigány és nem cigány lakosság körében, vagy a settlement típusú intézmény működése. Ezekről a szakmai kérdésekről együtt tanultunk és tanulunk ma is, gyakran külső szakemberek bevonásával.

Szeretnénk ezt az együttműködést laza keretek között tartani, ahol sohasem merül fel a „kötelező” találkozás kérdése, hanem mindig akkor tesszük ezt, amikor fontos kérdések foglalkoztatnak minket, és amikor mindannyian jó érzéssel tudunk rá időt szálni.

2.3.7 Összegzés

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ezt a hálózatot sikerült tíz év alatt felépíteni, amelyben vannak egymásra épülő, egymást jól kiegészítő és egymásból táplálkozó folyamatok, olyanok, amelyek nem épültek tudatosan egymásra az első perctől kezdve. Egy dolog biztos, innen már könnyebb továbblépni, mert van hová hívni az embereket, van mivel példálózni és van mire építeni. Mindig az első lépések megtétele a nehéz, nincs ez másképp a közösségfejlesztésben sem.

Azt is fontos megemlíteni, hogy ez a tíz év civil és időnként intézményi kapacitásokra épült, és hol volt pénz rá, hol nem, de amikor nem volt, akkor sem hagytam abba intézményi felelősként a katalizáló munkát, mert a civil erő, a közösségek mozgása és a saját elkötelezettségem mindig utat talált ahhoz, hogy továbblendítsük közös ügyeinket. Nagy dolog, ami a 10 év alatt történt, és azt hiszem, nemcsak nekem az, az eredmények is erről tanúskodnak. Bizonyíték erre, hogy e munkákon keresztül megerősödött egy szakmai civil szervezet, a Dialóg Egyesület is.

Sohasem téveszthetjük szem elől, hogy a változásokat mindig a helyben élő embereknek kell akarniuk, és nekik is kell cselekedniük azért, hogy az bekövetkezzen. Soha senki helyett nem tehetjük meg mi, közösségfejlesztők, ezeket a lépéseket, csupán gyorsíthatjuk a folyamatot, de a sebességet akkor sem mi diktáljuk, hanem elfogadjuk a nekünk felajánlott tempót.

El lehetne játszani azzal a gondolattal is, hogy hol tartana most ez a folyamat, mi minden lenne másképp, milyen nagyobb változások történtek volna, ha erősebb társadalmi támogatottság, állami elköteleződés van mögötte. De nem volt, sőt most sincs és nem is látszik, hogy az ilyen jellegű társadalomfejlesztés érték lenne a döntéshozók számára. Olyan, mintha ez csupán civil passzió lenne, ami csupán civilek és szakemberek számára fontos.

Láthatóvá vált és a tapasztalat is mutatja, hogy ezek a közösségek elindultak egy – az eddigi fejlődésüktől eltérő – úton, de ahhoz, hogy folyamatosan tudjanak létezni, hogy a civil szervezeti működést átlássák, hogy állandóan újabb és újabb embereket vonjanak be, aktivizáljanak, hogy közösségi módon működtessék a közösségi tereket, további tanulásra van szükségük. Minden egyes közösség más és más helyen áll ebben, eltérőek az alapjaik is, így különböző szintű tudásokra van szükségük.

Mostanában divattá vált Magyarországon csodát látni a közösségfejlesztésben, minden problémára ettől várni a megoldást. Sohasem szabad elfelejteni, hogy a közösségfejlesztés hozzájáruló szakma, önmagában nem gyógyír mindenre, de összefogva, együttműködve más szakmákkal, elég időt adva a folyamatoknak, esetenként még a megfelelő feltételek híján is el lehet érni változásokat.

3. Következtetések: a közösségfejlesztés és társadalmi tanulás kapcsolatáról

A felnőttek életük során többféle feladatot látnak el, többféle szerepnek felelnek meg. Szülők, szomszédok, állampolgárok, munkavállalók, önkéntesek, amelyekhez megfelelő szociális és állampolgári kompetenciákra van szükségük, amelyeknek csak kisebb részét szerezték meg az iskolai tanulmányaik során, a nagyobb részét a mindennapi életükben, szerepeik betöltése során sajátítják el.

A felnőttek, ha tanulásra adják a fejüket, már leginkább csak azokat a tudásokat akarják elsajátítani, amelyre mindennapi életük során szükségük van, ezért tanulásuk munkahelyen, illetve közösségekben valósulhat meg a leghatékonyabban, ami tevékenység révén, informális módon történik. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy mindezt szabad akaratukból teszik, senki és semmilyen külső tényező nem kényszeríti erre őket.

Amikor az emberek azt tapasztalják, hogy egy közösség befogadja őket, az inspirálóan hat rájuk, s nem csak a közösségben teljesítenek kimagaslóan, hanem az ehhez szükséges tudás és kompetencia megszerzésére is sok időt fordítanak, s teszik mindezt nagyobb kedvvel és nyitottsággal. A közösségben az egyes emberek tudása összeadódik, és közös tudássá válik, ami a problémák megoldását is megkönnyíti.

A társadalmi tanulás egy folyamat, amely az emberek, csoportok, közösségek cselekvései során valósul meg, párbeszédre és más cselekvési formákra keresztül. A szakember által generált közösségfejlesztés egy átmeneti beavatkozás a közösségek életébe, amely felgyorsítja a változást eredményező folyamatokat azzal, hogy bátorítja, kezdeményezi és szakmailag segíti a cselekvéseket.

megvalósulását, Ahhoz, hogy ezeknek a cselekvéseknek a középpontjában tágabb összefüggések – közösség, részvétel, demokrácia – álljanak, a közösségi folyamatnak szervezettnek és tudatosnak kell lennie. A közösségfejlesztési folyamatot az érintettek és a szakemberek közösen tervezik, s a középpontjában a képessé válás áll, az, hogy az emberek rájöjjenek arra, hogy felelősek azért a környezetért, településért, amelyben élnek. Kialakuljon a kötődésük, a valahová tartozás érzése, legyen települési identitásuk, akarják és tudják képviselni magukat, közösségüket és érdekeiket. Ez azt jelenti, hogy a teljes közösségfejlesztési folyamat egyben tanulási folyamat is, mégpedig társadalmi tanulás, amelynek során kialakulnak a benne résztvevők új képességei, megtanulják demokratikusan működtetni közösségi csoportjaikat, majd egyre nagyobb teret követelnek maguknak, hogy beleszólhassanak az őket érintő ügyekbe, döntésekbe. A közösségfejlesztő ebben a folyamatban legfőképpen a kommunikáció szervezését választja eszközként, amelyben nincsenek alá-fölérendeltségi viszonyok. A cél a párbeszéd megteremtése.

A dolgozat hipotézise ezzel, úgy vélem, bizonyítottá vált: a közösségfejlesztés társadalmi tanulási folyamatként is értelmezhető, amelynek középpontjában a párbeszéd áll. Bizonyítja ezt a társadalmi tanulás elméleti háttere, és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közösségfejlesztési folyamat, amelyből láthatóvá válik, hogyan valósul meg a társadalmi tanulás a közösségfejlesztés során.

Felhasznált irodalom

Arapovics Mária (2013): A közösség tanulása, a tanulók közössége és a közösségfejlesztők fejlesztése, *Parola*, 1:12. o.

http://kozossegefejleszt.es.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/05fe90269013df60c1257b7100597535?OpenDocument

Arapovics Mária és Brüll Edit (szerk.) (2009): *Közösségi tanulás és szervezése*.

Közösségi-civil szervező tankönyv. Szociális és Munkügyi Minisztérium, Budapest.

Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák. Európai referenciakeret (2009).

<http://www.ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-életen-at-tarto>

Bagdy Emőke (1977): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Tankönyvkiadó. Budapest.

Bereczky Béla (2007): Aranygombos Telkibánya – közösségfejlesztő szemmel 2005–2007.

Parola, 3:3–19. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/9ed120e558ea2207c125739f003e7252?OpenDocument#Bereczky%20B%C3%A9la

Bibó István (2004 [1942]): *Elit és szociális érzék*.

In: Bibó István Válogatott Tanulmányok. Budapest. Corvina kiadó. 417–428. o.

Biddle, William és Biddle, Loureide J (1988[1965]):

A közösségfejlesztési folyamat. (szerk.) Varga A. Tamás. Ford. Rakovszky Zsuzsa és Szentpéteri Gabriella. Budapest, Országos Közmű-

velődési Központ és Módszertani Intézet, 269.
http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/0/8129b0e6f511804785256640006a092c?OpenDocument

Eredeti kiadás: uők (1965): *The Community Development Process. The Rediscovery of Local Initiative.* Holt, Rinehart and Winston, Inc. New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London.

Campfens, Hubert 1997): International review of Community Development: Theory and Practice.

In: *Community Development around the world: Practice, Theory, Reserarch, Training.* University of Toronto Press, Toronto. Pp 11–40. o.

<http://books.google.com/books?printsec=frontcover&vid=ISBN0802009034&vid=ISBN0802078842&vid=LCC-N97133084#v=onepage&q&f=false>

Magyarul (részlet a Campfens által írt, a könyvet bevezető tanulmányból, 24–40. o.)

Közösségfejlesztés a világban: gyakorlat, elmélet, kutatás, képzés. 1. és 2. rész. Ford. Varga Tamás.

www.kka.hu/__062567bd000f875a.nsf/0/6dead-c54688e54a0c1256ce6003b8890?OpenDocument

A Parolában megjelent részletek

(2002 [1997]a):

1. rész: A közösségfejlesztés háttérében álló szellemi tradíciók. Parola, 2002/3. szám

http://www.kozossegefejlesztas.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/384faf234ab4ef46c1256c8b0035786e?OpenDocument

(2002 [1997]b):

2. rész: Társadalmi tanulás: tudás és közösségi cselekvés: Parola, 2002/4. sz.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/b4fdbeeb08fbc-

- 4b4c1256cc300433ca0?OpenDocument#T%C3%A1r-
sadm%20tanul%C3%A1s%3A%20tud%C3%A1s%20
%C3%A9s%20k%C3%B6z%C3%B6
- Dewey, John (1976 [1897]): *Pedagógiai hitvallásom*. In:
A nevelés jellege és folyamata. Tankönyvkiadó, Bu-
dapest
- Freire, Paulo (2003 [1972]): Az elnyomottak pedagógi-
ája. In: Kozma Tamás–Tomasz Gábor: *Szociálpeda-
gógia*. Osiris kiadó, Budapest. 397–416. o.
- Gergely András (2002): A totális társadalmi tények mint
térhasználati és identitásmódok (Rövid áttekintés a
helyi tudás tartalmáról). *Kisebbség-kutatás*, 2. szám.
Budapest, Lucidus Kiadó
[http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2002_02/
cikk.php?id=1103](http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1103)
- Gergely Attila (1991): *Intézmények építése a helyi kö-
zösségben*. Budapest. Közösségfejlesztők Egyesü-
lete, /Parola-füzetek/
[http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/
0/94377162f3636de085256640006a09b8?OpenDo-
cument](http://www.kka.hu/__062568aa00708a67.nsf/0/94377162f3636de085256640006a09b8?OpenDo-
cument)
- Harkai Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka*.
Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola
füzetek./
[www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a-
84037251c6a630c1257075002e65aa/e8fdd098c4365d-
20c125722f0030efa3?OpenDocument](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a-
84037251c6a630c1257075002e65aa/e8fdd098c4365d-
20c125722f0030efa3?OpenDocument)
- Henderson, Paul (2007[2005]): *A kirekesztettek bevo-
nása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a
szakmapolitikáig*. Ford. Varga Tamás. Közösségfej-
lesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
[www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/
99b0698cd023d1018525670c0080e328/a9ae999da-
ea85d09c125736f0033271d?OpenDocument](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/a9ae999da-
ea85d09c125736f0033271d?OpenDocument)

Eredeti kiadás: uő (2005): *Including the Excluded: From practice to policy in European Community Development*. Policy Press, Bristol.

Keresztmetszetek – Felnőttképzés és közösségfejlesztés Borsod-Abaúj-Zemplén megye négy kistérségében (2007). Szerk. Molnár Aranka, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési és Idegenforgalmi Intézet, Miskolc

Közös tudás – Egy megvalósult közművelődési pályázat keresztmetszete. (2011) Szerkesztette: Tóth Anna Mária és Kovács Kitti, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai, Szakszolgálati Közművelődési és Sportintézet, Miskolc

Közösségi felmérés Abaújváron (2010), „FOGADÓ” Észak-Abaúji Közösségfejlesztők Köre Egyesület, Gönc

Közösségi felmérés Göncön (2010) „FOGADÓ” Észak-Abaúji Közösségfejlesztők Köre Egyesület, Gönc

Közösségi felmérés Hétben (2004) Együtt Hétért Egyesület és a Közösségfejlesztők Egyesülete, Hét, Budapest

Közösségi felmérés Hidasnémetiben (2007) Hidasnémeti község Önkormányzata, Hidasnémeti

Közösségi felmérés Királdon (2003), Királd Közösségéért Egyesület, Királd

Közösségi felmérés Telkibányán (2009) Aranygombos Többcélú Közhasznú Egyesület, Telkibánya

Lakatos Kinga (2009): *A képessé tétel folyamata*. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./ www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a-84037251c6a630c1257075002e65aa/14c544c36a-68ce4fc12575d9002dfc69?OpenDocument

- Mathematics in Action (MiA)* (2007): Cselekvőképes matematika. Különbözőségekben a hasonlóságok, Kézikönyv felnőttképzési szakemberek részére. 116676-CP-1-2004-1-DK-Grundtvig-G1 (2004-2007) szerk.: Mieke van Groenestijn és Lena Lindenskov. Munkafordítás, Magyar Népfőiskolai Társaság Mindszentkálláért Alapítvány
<http://www.statvoks.no/mia/handbook/MIA%2520Handbook%2520HU%2520version.DOC>
- Matějů, Petr (2004): Bizalmi és kölcsönösségi hálózatok – a társadalmi tőke két dimenziója. Ford. Varga Tamás. *Parola* 3:8–9. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/cd3d515b3cd0d709c1256f76003ca906?OpenDocument#Petr%20Mat%C4%9Bj%C5%AF%3A
- Messing Vera – Molnár Emília (2011): Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. *Esély*, 5:47–74. o.
- Molnár Aranka – Péterfi Ferenc (2003, 2004): Hogyan fakasszunk forrásokat? Közösségfejlesztés az ózdi kistérségben, *Parola* 2003/3-2004/1. közös szám: 11–14. o. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest
http://kozossegfejlesztet.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/869dff67944ca67c1256ec5002799b3?OpenDocument
- Molnár Aranka (2006): Közösségfejlesztés Arlón 2003–2004 esettanulmány, *Parola* 1:13-15. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/14d411693a242c57c1257133002fc2e5?OpenDocument#K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9fejleszt%C3%A9s%20Arl%C3%B3n

Molnár Aranka (2007): Hálózatépítés Borsod-Abaúj-Zemplén megye hátrányos helyzetű településein. Társadalomfejlesztési projekt kistérségekben, *Parola* 3:8–11. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/74668f4d082f0c0c125739f003dbd32?OpenDocument#Moln%C3%A1r%20Aranka

Molnár Aranka (2009): A közösségfejlesztés és Borsod-Abaúj-Zemplén megye. *Parola* 4:20–22. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/38db8333f39b1f20c12576b9004a0707?OpenDocument

Molnár Aranka és társai (2011): Építő közösségek – közös tudás. *Parola* 3: 11–19. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kozossegfejlesztes.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/29966b7fa17e4d52c1257932003a545e?OpenDocument

National Statistics – A társadalmi tőke mérése Nagy-Britanniában. (2004). *Parola*, 3:7. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/d471a42bc42fecc0c1256f76003c7bfa?OpenDocument#National%20Statictics%20-%20A%20t%C3%A1rsadalm

Népfőiskolai füzetek 2. (2010), benne:

- Kindström, Carina: A tanulókörök módszerének bemutatása, 7–33. o.
- Larsson, Staffan – Nordvall, Henrik: Tanulókörök Svédországban, 36–53. o.

- Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség, Szentendre Fordította: Bózsó Péter
- Pataki György (2007): Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle* 3–4:144–156. o.
- Pukánszky Béla- Németh András (2001): *Neveléstörténet*.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>
- Putnam, Robert D. (2004): A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet. Ford. Varga Tamás. *Parola* 3:3–5. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kka.hu/___062567bd000f875a.nsf/0/59d8d1cd6821e99cc1256dd7003464b1?OpenDocument&Highlight=0,Putnam
- Rothman, Jack (2001 [1995, 1968]): *A közösségi beavatkozás megközelítése*. Ford. Varga Tamás. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a-84037251c6a630c1257075002e65aa/90c615c-00890baf2c1256b5d0035fdbbc?OpenDocument
- Eredeti kiadás: uő. (1995 [1968]): *Approaches to Community Intervention*. In Jack Rothman, John L. Erlich, John E. Tropman, and Fred M. Cox (eds.): *Strategies of Community Intervention*, 5th ed. F. E. Peacock, 26–63. o.
- Sélley Andrea (2011): Közösségfejlesztés az Avason. Esettanulmány. *Parola* 4:17–21. o.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kozossegfejlesztes.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/1f9ee94e7ac3e6e8c125796100363dba?OpenDocument

- Sik Endre (2005): *A kapcsolati tőke*. TÁRKI 2005. november, Budapest
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a761.pdf>
- Sivák János (2007): Együtt, kéz a kézben, közösen. Települések összefogásával Abaúj jövőjéért, *Parola* 3:11–13. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLA-AR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/c9944fb9b83b46c2c125739f003e3995?OpenDocument#Siv%C3%A1k%20J%C3%A1nos
- Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998): *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/ec68cae-a967c3c04c125679f005b84b7?OpenDocument
- Vercseg Ilona (írta, szerk. és ford.) (1992): *A szomszédság*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek./
www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a-84037251c6a630c1257075002e65aa/745a8b-c4158665a485256640006a09d2?OpenDocument
- Vercseg Ilona (2001): Esettanulmány készítése. *Parola*, 4:12–13. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kozossegfejlesztes.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a-5c81/46b11a892c198525c1256bbc002f29c7?OpenDocument
- Vercseg Ilona (2004): A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. *Parola*, 3:10–15. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete

[www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e-213f8c1256f76003e49f0?OpenDocument#A%20t%C3%A1rsadalmi%20t%C5%91ke%20\(social%20capita](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e-213f8c1256f76003e49f0?OpenDocument#A%20t%C3%A1rsadalmi%20t%C5%91ke%20(social%20capita)

Vercseg Ilona (2007): Közösségi tanulás és fejlesztés. *Parola* 4:4–11. o. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/6a9d6086a69b5c77c12573f70032865a?OpenDocument

Vercseg Ilona (2011): A közösségi munka folyamata és módszerei. In: Nagyné Varga Ilona (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*, Debrecen, 9–103. o. <http://mek.oszk.hu/11900/11953/11953.pdf>

Vercseg Ilona (2011): *Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék könyvsorozata, Budapest

Warren, Roland L. (1963): *The Community in America*. Rand McNally, Chicago.

Vercseg Ilona kiemelése (Vercseg 2011:60), ford. Varga Tamás

Wennberg, Bengt-Ake – Hane, Monica (2008, [2001]): A népoktatás pedagógiája. Ford.: Annus Ildikó. Népfőiskola füzetek 1. Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség, Szentendre

